

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών
Στρατηγικές Σπουδές και Διεθνής Πολιτική

Διπλωματική Εργασία

«Στρατιωτικές Δαπάνες Ελλάδας και Τουρκίας και
το Μοντέλο του Ισραήλ»

Επιβλέπων Καθηγητής: Χρήστος Νίκας
Όνομα Φοιτητή: Αντώνιος Σ. Δάνδαρας

Θεσσαλονίκη, 18/01/2021

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτή την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάσθηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου».

Ημερομηνία : 18 Ιαν 21

Αντώνιος Δάνδαρας

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα όλους όσους με βοήθησαν και με στήριξαν κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Πρώτα απ' όλα, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα της διπλωματικής εργασίας μου, Καθηγητή κ. Χρήστο Νίκα για την πολύτιμη βοήθεια και καθοδήγησή του σε κάθε στάδιο της εργασίας μου. Ήταν καίριας σημασίας οι προτροπές του στο σχεδιασμό κάθε μέρους της εργασίας αλλά και οι παρατηρήσεις του στην τελική διαμόρφωση της διπλωματικής εργασίας.

Επίσης, εκφράζω τις θερμές ευχαριστίες μου αλλά και την ειλικρινή ευγνωμοσύνη μου προς στους γονείς μου, Στέφανο Δάνδαρα και Παναγιώτα Δάϊου, για την αγάπη και την υποστήριξή που μου έχουν δείξει όλα αυτά τα χρόνια.

Περίληψη

Οι αμυντικοί εξοπλισμοί αποτελούν μια αναγκαιότητα για κάθε χώρα που θέλει να διατηρήσει την εθνική και εδαφική της ανεξαρτησία. Για το λόγο αυτό δαπανούνται παγκοσμίως υπέρογκα ποσά για την άμυνα τα οποία δεν επηρεάζουν μόνο την στρατιωτική ισχύ μιας χώρας αλλά όλους ανεξαιρέτως τους τομείς της οικονομίας της. Είναι γεγονός ότι εξαιτίας της οικονομικής κρίσης ο αμυντικός προϋπολογισμός της Ελλάδας έχει περιοριστεί κατά πολύ σε σχέση με την προ της οικονομικής κρίσης περίοδο. Ταυτόχρονα, η Τουρκία εντείνει τα στρατιωτικά της προγράμματα επιθετικής κυρίως φιλοσοφίας με τα οποία επιθυμεί (ίσως περισσότερο από ποτέ άλλοτε) να επιτύχει μια ρεαλιστική ανατροπή της ισορροπίας στρατιωτικής ισχύος στα σημεία ενδιαφέροντος με απώτερο στόχο, την αλλαγή συνόρων υπέρ της. Η αδυναμία εξεύρεσης των απαραίτητων κονδυλίων για την ανανέωση των οπλικών συστημάτων που διαθέτουν οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις στον απαιτούμενο βαθμό, έχει ενθαρρύνει, την Τουρκία. Παρόλα αυτά η Ελλάδα ακόμη και σήμερα είναι μια ισχυρή στρατιωτική δύναμη που μάλιστα έχει διατηρήσει τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της έναντι της ποσοτικής υπεροπλίας της Τουρκίας. Η πλειονότητα των κρατών εξοπλίζουν τις Ένοπλες Δυνάμεις τους μέσω αγορών από το εξωτερικό. Η Τουρκία φαίνεται να έχει προχωρήσει στις κατάλληλες μεταρρυθμίσεις, που έχουν ενισχύσει το επενδυτικό της προφίλ αποκτώντας τεχνογνωσία μέσω από τα δικά της εξοπλιστικά προγράμματα με σκοπό βέβαια να ενισχύσει τον βαθμό αυτάρκειάς της σε αμυντικό εξοπλισμό. Σε αυτό το πλαίσιο, η παρούσα διατριβή, επιχειρεί μέσω της σύγκρισης των στρατιωτικών μοντέλων των δύο χωρών, να συμβάλλει με την διατύπωση προτάσεων σχετικών με την επανεκκίνηση της Ελληνικής Αμυντικής Βιομηχανίας και την υιοθέτηση του μοντέλου του Ισραήλ. Η ιστορία του οικονομικού θαύματος του Ισραήλ επενδύοντας στις ένοπλες δυνάμεις αποτελεί ένα παράδειγμα προς μίμηση για την Ελλάδα. Δύο χώρες οι οποίες μοιάζουν σε πολλά, μπορούν μέσω της στρατιωτικής συνεργασίας να εξελιχθούν ακόμη περισσότερο, ανταλλάσσοντας εμπειρίες, τεχνολογία, τεχνογνωσία αναβαθμίζοντας την επαγγελματική κατάρτιση των στελεχών τους αλλά και της αμυντικής βιομηχανίας και ιδιαίτερα της Ελλάδας.

Abstract

Defense equipment is a necessity for any country that wants to maintain its national and territorial independence. That is why huge sums of money are spent on defense worldwide, which affects not only a country's military power but all sectors of its economy, without exception. It is a fact that due to the economic crisis, the defense budget of Greece has been greatly reduced compared to the pre-economic period. At the same time, Turkey is intensifying its military programs, mainly offensive philosophy, with which it wants (perhaps more than ever) to achieve a realistic reversal of the balance of military power at points of interest with the ultimate goal of changing borders in its favor. The inability to find the necessary funds for the renewal of the weapons systems available to the Greek armed forces to the required degree, has encouraged Turkey. Nevertheless, Greece even today is a strong military force that has in fact maintained its qualitative characteristics against the quantitative superiority of Turkey. Most countries equip their Armed Forces through purchases from abroad. Turkey seems to have made the appropriate reforms, which have strengthened its investment profile by acquiring know-how through its own armaments programs in order, of course, to increase its degree of self-sufficiency in defense equipment. In this context, the present dissertation, through the comparison of the military models of the two countries, contributes to the formulation of proposals related to the restart of the Greek Defense Industry and the adoption of the model of Israel. The story of the economic miracle of Israel investing in the armed forces is an example to be imitated for Greece. Two countries that are similar to many, can develop even more through military cooperation, exchanging experiences, technology, know-how by upgrading the professional training of their executives and the defense industry and especially Greece.

Πίνακας Περιεχομένων

Ευχαριστίες	5
Περίληψη	6
Abstract	7
Πίνακας Περιεχομένων	8
Εισαγωγή	11
1. Εννοιολογικοί Προσδιορισμοί στα Ζητήματα Άμυνας – Οικονομίας Ελλάδας και Τουρκίας	
1.1 Το Δημόσιο Αγαθό της Άμυνας	13
1.2 Οι Στρατιωτικές Δαπάνες	14
1.3 Κοινωνική Ευημερία ή Στρατιωτικές Δαπάνες	15
1.4 Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ως Συντελεστής της Οικονομικής Ισχύος	16
1.5 Οι Δεσμεύσεις του NATO ως Ποσοστό του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος	17
1.6 Οι Αμυντικές Δαπάνες ως Ποσοστό του Κρατικού Προϋπολογισμού	18
1.7 Ο Εξοπλιστικός Ανταγωνισμός και Οικονομία	29
2. Σύγκριση των Στρατιωτικών Εξοπλισμών Ελλάδας και Τουρκίας	
2.1 Οι Ελληνικοί Στρατιωτικοί Εξοπλισμοί	20
2.2 Οι Τούρκοι Στρατιωτικοί Εξοπλισμοί	21
2.3 Οι Επιπτώσεις της Οικονομικής Κρίσης στη Διαμόρφωση του Ισοζυγίου Ισχύος	23
2.4 Η Στρατιωτική Απεικόνιση σε Ξηρά - Θάλασσα - Αέρα	24
2.4.1 Η Χερσαία Στρατιωτική Ισχύς	25
2.4.2 Η Ναυτική Στρατιωτική Ισχύς	26
2.4.3 Η Αεροπορική Στρατιωτική Ισχύς	27
2.5 Η Απειλή των Πυραύλων S-400 στη Διαμόρφωση του Ισοζυγίου Ισχύος	28
2.6 Τα Ελληνικά – Τουρκικά Εξοπλιστικά Προγράμματα	30
3. Το Μοντέλο του Ισραήλ και η Ελλάδα	
3.1 Το Ισραηλινό Στρατιωτικό Δόγμα	31
3.2 Η Ισραηλινή Αμυντική Βιομηχανία	32
3.3 Οι Λόγοι Επένδυσης του Ισραήλ στην Αμυντική Βιομηχανία	34
3.4 Η Σημασία της Έρευνας και Ανάπτυξης για το Ισραήλ	35
3.5 Η Ισραηλινή Στρατιωτική Θητεία	36
3.6 Η Υφιστάμενη Κατάσταση της Ελληνικής Αμυντικής Βιομηχανίας και οι Αδυναμίες της	37
3.7 Τα Πλεονεκτήματα Συνεργασίας Ελλάδας – Ισραήλ και οι Διδαχές του Μοντέλου του	
Ισραήλ για την Ελληνική Περίπτωση	39
Επίλογος	40
Παράρτημα	51
Βιβλιογραφία	61

Εισαγωγή

Με τον όρο Αμυντική Βιομηχανία, εννοούμε το σύνολο των κρατικών και ιδιωτικής πρωτοβουλίας εταιρειών, που παράγουν καθ' ολοκληρία ή εν μέρει, υλικά ιδιαίτερης σημασίας για τον εξοπλισμό - εφοδιασμό των ένοπλων δυνάμεων.

Βασικός σκοπός της Αμυντικής Βιομηχανίας, είναι η εξασφάλιση των απαραίτητων υλικών και μέσων στις ένοπλες δυνάμεις από εγχώριες πηγές, ώστε να καταστούν όσο το δυνατόν ανεξάρτητες από ξένες πηγές εξοπλισμών. Οπωσδήποτε, η ισχυρή οικονομία αποτελεί εχέγγυο για την ανάπτυξη της Αμυντικής Βιομηχανίας. Οι κύριες μονάδες παραγωγής πολεμικού υλικού στις αναπτυσσόμενες χώρες, διαθέτουν ένα σύνολο περιφερειακών μικρών βιομηχανιών και βιοτεχνιών για να υποβοηθούνται στην παραγωγή εξειδικευμένων υλικών και μέσων, σε μεγάλες ποσότητες.

Η Αμυντική Βιομηχανία ενός κράτους εξασφαλίζει την προμήθεια των ένοπλων δυνάμεών της με τα αναγκαία πολεμικά μέσα και παράλληλα ενισχύει την Εθνική της Οικονομία. Με τον τρόπο αυτό δημιουργούνται ευνοϊκές συνθήκες, για την άσκηση αποτελεσματικής εθνικής εξωτερικής πολιτικής.

Η τουρκική εισβολή στην Κύπρο και οι διεκδικήσεις της Τουρκίας στην υφαλοκρηπίδα και τον εναέριο χώρο του Αιγαίου, δημιούργησαν την κοινή πεποίθηση ότι η Ελλάδα επιβάλλεται να ενισχύσει τις ένοπλες δυνάμεις της με αύξηση των στρατιωτικών δαπανών. Η πεποίθηση αυτή βασίζεται στη διαπίστωση ότι η αμυντική αξιοπιστία μίας χώρας, εξαρτάται όχι μόνο από το επίπεδο της επιχειρησιακής ετοιμότητας των ενόπλων δυνάμεων, αλλά και από το βαθμό της επιχειρησιακής τους ανεξαρτησίας, δηλαδή από το βαθμό στον οποίο η χώρα μπορεί να περιορίσει την εξάρτησή της από τις εισαγωγές στρατιωτικών συστημάτων και πυρομαχικών σε περιόδους έντασης και κρίσης. Είναι βέβαιο ότι η επιχειρησιακή ανεξαρτησία είναι συνυφασμένη τόσο με την επέκταση της παραγωγής και τη βελτίωση της ποιότητας των εγχώριων παραγομένων στρατιωτικών συστημάτων, όσο και με την αύξηση της ανταγωνιστικότητάς τους.

Οι εξελίξεις των τελευταίων δεκαετιών στην Ανατολική Μεσόγειο και τη Μ. Ανατολή, αποδεικνύουν ξεκάθαρα τους στόχους της Τουρκίας να καταστεί μία ισχυρή περιφερειακή δύναμη. Στο πλαίσιο των στόχων αυτών, κατέβαλλε και εξακολουθεί να καταβάλλει κάθε δυνατή προσπάθεια για την ανάπτυξη τέτοιας τεχνολογίας, που θα της επιτρέψει να δημιουργήσει μία ισχυρή αμυντική βιομηχανία, ώστε μακροπρόθεσμα να καταστεί αυτοδύναμη στον τομέα των στρατιωτικών εξοπλισμών.

Οι Τούρκοι πιστεύουν ότι ένα έθνος για να επιβιώσει και να εξασφαλίσει την ευημερία του και το μέλλον του, έχει ανάγκη πέραν των άλλων και την ύπαρξη μιας ισχυρής βιομηχανικής υποδομής και επίσης ενός ανεπτυγμένου και ανεξάρτητου τομέα αμυντικής βιομηχανίας.

Η ανάπτυξη αξιόλογης και ικανής αμυντικής βιομηχανίας, αποτελεί μακροχρόνια επιθυμία της Τουρκίας, που για να την ικανοποιήσει εκτελεί σταθερά βήματα, βάση στρατηγικού σχεδιασμού σε βάθος χρόνου. Με αυτόν τον τρόπο, η Τουρκία έχει πετύχει να διαθέτει στη παρούσα περίοδο μια αμυντική βιομηχανία αρκετά ισχυρή, η οποία είναι σε θέση να καλύπτει μεγάλο μέρος από τις εγχώριες

ανάγκες της σε αμυντικό υλικό, να αναπτύσσει σε πολλούς τομείς δική της τεχνολογία, να εκτελεί εξαγωγές αμυντικού υλικού και συνάμα να διαθέτει προοπτική για περαιτέρω εξέλιξη.

Οι τούρκικες ένοπλες δυνάμεις, έχουν συνειδητοποιήσει ότι ένα κράτος γίνεται σεβαστό από φίλους και εχθρούς, δια της ανάπτυξης δυνατοτήτων που ενεργούν ως πολλαπλασιαστές ισχύος. Η ανάπτυξη της αμυντικής βιομηχανίας, αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους πολλαπλασιαστές ισχύος, ενώ συγχρόνως αποτελεί τη βάση ισχυρών ένοπλων δυνάμεων και προσδίδει αξιοπιστία στη στρατιωτική αποτροπή. Επιπλέον, με την ανάπτυξη κατάλληλης υποδομής υποστήριξης της αμυντικής βιομηχανίας, αναβαθμίζονται οι τεχνολογικές δυνατότητες, και ενισχύεται η εγχώρια βιομηχανία. Ταυτόχρονα, βάση της υψηλής τεχνολογίας αποτελεί η έρευνα και ανάπτυξη, τομείς όπου η Τουρκία δίνει ιδιαίτερη έμφαση, προσβλέποντας μέσω των τεχνολογικών εφαρμογών, να αναδειχθεί σε ισχυρό κράτος. Με βάση την προαναφερόμενη στρατηγική, οι τούρκικες ένοπλες δυνάμεις αποκτούν οπλικά συστήματα, τα οποία λόγω του υψηλού κόστους θα ήταν απαγορευτικό να αγοραστούν από την ελεύθερη αγορά (υψηλού κόστους στρατιωτικές δαπάνες), ενώ οικοδομεί σύγχρονη αμυντική βιομηχανία, οι τεχνολογικές επιδράσεις της οποίας διαχέονται και στην υπόλοιπη οικονομία. Ταυτόχρονα, προβαίνει στην προσεκτική επιλογή των εταίρων της με πρωταρχικό κριτήριο πολιτικές σκοπιμότητες, καθόσον σε αρκετές περιπτώσεις δεν αγοράζει, αλλά γίνεται εταίρος, με εταιρείες κολοσσούς που έχουν ισχυρότατες προσβάσεις στα κέντρα εξουσίας των χωρών τους, προωθώντας με τον τρόπο αυτό τις εθνικές της επιδιώξεις.

Από την άλλη πλευρά, το Ισραήλ είναι ένα μικρό σε έκταση (20.770 τ.χλμ.) και πληθυσμό (7.587.000 κατοίκους) κράτος της Μέσης Ανατολής, ιδιαίτερα όμως ανεπτυγμένο. Στο πλαίσιο της εξασφάλισης του βασικού συμφέροντός του, δηλαδή την επιβίωση, το Ισραήλ επιδίωξε να δημιουργήσει ένα σύνολο περιφερειακών συμμαχιών ώστε να επιτύχει την εξισορρόπηση απέναντι στους αντιπάλους του. Τα τελευταία χρόνια είναι έκδηλες οι πρωτοβουλίες για συνεργασία με την Ελλάδα. Η διάρρηξη των σχέσεων Ισραήλ – Τουρκίας αποτέλεσε μια ανεπανάληπτη ευκαιρία προσέγγισης μεταξύ Ελλάδας και Ισραήλ. Από τη μια το Ισραήλ, ψάχνει για νέους περιφερειακούς συνεργάτες και από την άλλη η Ελλάδα επιδιώκει να αυξήσει την ισχύ της, για την ανάσχεση της ηγεμονικής Τουρκίας. Οι τομείς συνεργασίας σε διπλωματικό, στρατιωτικό και οικονομικό επίπεδο μεταξύ Ελλάδας και Ισραήλ είναι πολλοί. Τα δύο κράτη, ως παίχτες του διεθνούς συστήματος, έχουν το καθένα τα δικά του συμφέροντα, τα οποία στην παρούσα συγκυρία, σε μεγάλο βαθμό συνταυτίζονται ή συμπληρώνονται. Με το τέλος του πολέμου του 1956 (Αραβοϊσραηλινός πόλεμος), ο οποίος υπήρξε νικηφόρος για το Ισραήλ αναδύθηκαν δύο συμπεράσματα. Το πρώτο ήταν ότι η παραγωγή αμυντικού υλικού ήταν ζήτημα επιβίωσης για το κράτος αλλά η έρευνα και ανάπτυξη οπλικών συστημάτων θα έδινε την πρωτοβουλία και το απαραίτητο πλεονέκτημα στο περιορισμένης δυναμικότητας, έναντι των αραβικών κρατών, Ισραήλ. Το δεύτερο συμπέρασμα ήταν ότι είχε τεθεί η υποθήκη για την επόμενη σύγκρουση. Το ζήτημα ήταν να υπάρχει η ετοιμότητα γι' αυτή. Έκτοτε, η αμυντική βιομηχανία του Ισραήλ ακολούθησε μία ανοδική πορεία, τόσο για λόγους οικονομικούς (εξαγωγές) όσο και για να ακολουθήσει την αύξηση του μεγέθους των ενεργών ισραηλινών δυνάμεων. Διαπιστώνεται μάλιστα ότι η

ισραηλινή οικονομία βασιζόταν στις εξαγωγές αμυντικού υλικού σε υπερβολικό βαθμό, κατορθώνοντας να βρίσκεται στις πρώτες θέσεις εξαγωγών αμυντικού υλικού παγκοσμίως.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

Κεφάλαιο 1

Οι Εννοιολογικοί Προσδιορισμοί στα Ζητήματα Άμυνας - Οικονομίας Ελλάδας και Τουρκίας

1.1 Το Δημόσιο Αγαθό της Άμυνας

Κατά τους Gill and Law, δημόσια αγαθά είναι τα εμπράγματα αγαθά ή υπηρεσίες που προσφέρονται από κοινού και χαρακτηρίζονται από μια αδυναμία, να αποκλείσουν τους ευεργετούμενους δικαιούχους με μια επιλεκτική βάση, έτσι ώστε τα αγαθά αυτά να μην μπορούν να προσφερθούν περιορισμένα σε αυτούς που τα επιθυμούν και είναι πρόθυμοι να πληρώσουν γι' αυτά¹. Ως αποτέλεσμα αυτών των ιδιοτήτων τους είναι να προσφέρονται τα αγαθά αυτά από το κράτος.

Το κράτος προσπαθεί να θωρακίσει την ασφάλεια από εξωτερικές απειλές δηλαδή την εθνική άμυνα της χώρας και αυτό αποτελεί το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα δημόσιου κοινωνικού αγαθού². Το κράτος είναι υποχρεωμένο να παρέχει στους πολίτες αυτό το αγαθό στο βαθμό που πληροί τις δύο βασικές προϋποθέσεις που απορρέουν από την οικονομική θεωρία για τα αμιγώς κοινωνικά αγαθά, την αρχή της από κοινού κατανάλωσης και την αρχή του μη αποκλεισμού³. Η σημασία του ως δημόσιου αγαθού είναι σημαντικότερη για το κράτος, γιατί οι στρατιωτικές δαπάνες είναι πολυέξοδες, καθώς κοστίζουν σε πλούτο και ανθρώπινο δυναμικό, αλλά συνάμα μπορούν να προσφέρουν πολλά ωφελήματα⁴.

Ο φορέας, λοιπόν που είναι το κράτος μπορεί να υλοποιήσει δύο τρόπους για να παράγει άμυνα. Πρώτον, να παράγει αυτοδύναμα τους στρατιωτικούς εξοπλισμούς έχοντας μια αμυντική βιομηχανία ικανή να υποστηρίξει το στράτευμα και δεύτερον με αγορά των εξοπλισμών από ξένο φορέα (οι εν λόγω στρατιωτικές δαπάνες κοστίζουν περισσότερο).

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η άμυνα πρέπει να αποτελεί βασικό δημόσιο αγαθό που το παράγει το κράτος, γιατί είναι ο πλέον αρμόδιος φορέας σε σύγκριση με άλλους ιδιωτικούς να χειρίζεται την πολιτική δράση ενός κοινωνικού συνόλου που καλείται να προστατέψει. Επιπλέον, το κράτος αποτελεί τον οικονομικό διαχειριστή της όλης διαδικασίας που στη διαχείρισή της πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και ποιοτικά κριτήρια πλην των ποσοτικών. Γίνεται κατανοητό ότι το κράτος έχει το συνολικό φορτίο της ευθύνης να παρέχει ασφάλεια στους πολίτες της καθώς και ότι η εμπλοκή της οικονομίας στην πολιτική είναι αναπόφευκτη.

1.2 Οι Στρατιωτικές Δαπάνες

Οι ορισμοί που χρησιμοποιούνται παγκοσμίως για την επεξήγηση τι είναι και τι συμπεριλαμβάνουν οι στρατιωτικές δαπάνες, έχουν προταθεί από διεθνείς οργανισμούς όπως το NATO και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ).

Σύμφωνα με το NATO, οι αμυντικές δαπάνες συνίστανται στις πληρωμές που πραγματοποιούνται από μια εθνική κυβέρνηση, ειδικά για την κάλυψη των αναγκών των ενόπλων δυνάμεων ή των δυνάμεων των συμμάχων. Στο πλαίσιο αυτό οι

¹ Gill & Law (1988).

² Kennedy (1983).

³ Μοσχόβης (2000).

⁴ Art (2003).

αμυντικές δαπάνες είναι ένα συνολικό μέτρο της οικονομικής επιβάρυνσης της λειτουργίας των Ενόπλων Δυνάμεων. Ο ορισμός του NATO έχει αναπτυχθεί πρωτίστως για εσωτερικούς σκοπούς αλλά έχει επίσης υιοθετηθεί ως βάση για άλλες σειρές δεδομένων, όπως αυτές του Διεθνούς Ινστιτούτου Ερευνών για την Ειρήνη της Στοκχόλμης (SIPRI)⁵.

Σύμφωνα με τον ορισμό του ΔΝΤ οι αμυντικές δαπάνες είναι οι δαπάνες της στρατιωτικής άμυνας και συνίσταται στη διοίκηση – εκτέλεση – παροχή στρατιωτικών υποθέσεων και υπηρεσιών, στην εκμετάλλευση δυνάμεων ξηράς, θαλάσσης, αέρα και διαστήματος, τη λειτουργία της μηχανολογικής συντήρησης, των μεταφορών, της επικοινωνίας, των πληροφοριών, του προσωπικού και άλλων μη στρατιωτικών αμυντικών δυνάμεων, τη λειτουργία ή την υποστήριξη των αποθεματικών και των βοηθητικών δυνάμεων του αμυντικού οργανισμού. Ωστόσο από τις αμυντικές δαπάνες εξαιρούνται: αποστολές στρατιωτικής βοήθειας, στρατιωτικές σχολές και κολλέγια όπου τα προγράμματα σπουδών μοιάζουν με εκείνα των πολιτικών ιδρυμάτων, παρόλο που η παρουσία μπορεί να περιορίζεται στο στρατιωτικό προσωπικό και στις οικογένειές τους, και τα συνταξιοδοτικά συστήματα για το στρατιωτικό προσωπικό. Ο ορισμός του ΔΝΤ παρέχει τη βάση για διάφορα δημοσιευμένα δεδομένων από την Παγκόσμια Τράπεζα (όπως η Παγκόσμια Έκθεση για την Ανάπτυξη)⁶.

Για τα περισσότερα κράτη, οι στρατιωτικές – αμυντικές δαπάνες είναι μία από τις πιο σημαντικές συνιστώσες των δημοσίων δαπανών. Έτσι, η μελέτη των αμυντικών δαπανών είναι ένας σημαντικός τομέας της οικονομίας και ειδικότερα της αμυντικής οικονομίας. Είναι πολύ δύσκολο να προσδιοριστούν οι αμυντικές δαπάνες, καθώς η σύνθεση τους ποικίλλει ανάλογα με τη χώρα και την οργάνωση της. Επιπλέον τα κράτη είναι ελεύθερα να καθορίσουν τις αμυντικές δαπάνες σύμφωνα με τις δικές τους στρατηγικές – επιδιώξεις.

Στον Πίνακα 1 και Γράφημα 1 παρατηρούμε την τεράστια διαφορά στα ποσά που δαπανά η Τουρκία συγκριτικά με την Ελλάδα. Η Ελλάδα από το 1990 έως το 2009 έχει αυξητική τάση στις στρατιωτικές δαπάνες της. Από το 2009 και έπειτα τα ποσά μειώνονται λόγω και της οικονομικής κρίσης. Σήμερα οι στρατιωτικές δαπάνες της Ελλάδας κυμαίνονται γύρω στα 5 δισεκατομμύρια δολάρια. Η Τουρκία από το 1990 μέχρι και σήμερα παρουσιάζει μια αυξητική τάση στις στρατιωτικές της δαπάνες, με εξαίρεση το έτος 2015. Σήμερα οι στρατιωτικές δαπάνες της Τουρκίας κυμαίνονται στα 20 δισεκατομμύρια δολάρια ποσό εξωφρενικό συγκριτικά με αυτό της Ελλάδας. Η Τουρκία με εξαίρεση το 2015 αυξάνει συνεχώς μέχρι σήμερα τις αμυντικές δαπάνες κάνοντας την Ελλάδα να φαίνεται σαν μια χώρα που μπροστά της σε ενδεχόμενη σύγκρουση δεν θα μπορέσει να σταθεί εμπόδιο. Η υπεροχή στα ποσά μερικές φορές αντικατοπτρίζει το αποτέλεσμα μιας σύγκρουσης παρόλα αυτά ένας πόλεμος για να είναι νικηφόρος πρέπει να συνυπολογιστούν και άλλοι παράγοντες όπως η ηθική και η ποιότητα των ενόπλων δυνάμεων εκτός από την ποσότητα. Γι ' αυτό τον λόγο ποτέ δεν μπορούμε να γνωρίζουμε το αποτέλεσμα ενός πολέμου από πριν κρίνοντας μόνο από αριθμούς.

⁵ Kumar (2017).

⁶ CEPAL (2005).

1.3 Κοινωνική Ευημερία ή Στρατιωτικές Δαπάνες

Το αρχικό δίλημμα που έχουν οι κυβερνήσεις σχετίζεται με τα έξοδα του κράτους για στρατιωτικό εξοπλισμό είναι αυτό που αφορά στην εναλλακτική διαθεσιμότητα των χρηματικών πόρων που δαπανώνται για την άμυνα.

Οι δαπάνες για στρατιωτική προετοιμασία στερούν από την οικονομία ενός κράτους πόρους που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν σε άλλους τομείς κυρίως κοινωνικού χαρακτήρα⁷. Συνεπώς, το κάθε κράτος βρίσκεται ανάμεσα σε δαπάνες για στρατιωτικούς εξοπλισμούς και κοινωνικές δαπάνες. Ένα κράτος μπορεί να επιλέξει τις στρατιωτικές δαπάνες από την ανάγκη για ασφάλεια του κράτους που εξασφαλίζεται με επαρκή στρατιωτική ισχύ. Κάποιο άλλο κράτος μπορεί να επιλέξει τις κοινωνικές δαπάνες από την ανάγκη για την οικονομική ευημερία του κοινωνικού συνόλου του κράτους και τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων του. Συνεπώς, το κράτος πρέπει να θυσιάσει μια επιλογή για να ενισχυθεί με επάρκεια στην άλλη. Αυτό ονομάζεται «αμυντικό βάρος» που καλείται το κράτος να διαχειριστεί. Θέτοντας το παραπάνω με διαφορετικό τρόπο, το αμυντικό βάρος είναι το κόστος ευκαιρίας που ανταποκρίνεται στην αξία των αγαθών ή υπηρεσιών που δεν παράγονται για να χρηματοδοτηθεί ο αμυντικός τομέας μιας χώρας⁸.

Ο Brooks εισάγει το οριακό σημείο υποκατάστασης μεταξύ οικονομικής επάρκειας και στρατιωτικής ασφάλειας για ένα κράτος⁹. Δηλαδή, αναφέρει ότι το σημείο αυτό ανταποκρίνεται στο επίπεδο εκείνο που συνδυάζει σε ικανοποιητικό βαθμό και την εθνική ασφάλεια, αλλά και την ευημερία του κοινωνικού συνόλου. Το οριακό σημείο υποκατάστασης είναι συνάρτηση των εξής μεταβλητών: του χαρακτήρα του κράτους, της έντασης του ανταγωνισμού εξοπλισμών, του επιπέδου της οικονομικής ανάπτυξης, των πιέσεων του κοινωνικού συνόλου και του επιπέδου της στρατιωτικής ισχύος του αντιπάλου. Έτσι, στην Ελλάδα και την Τουρκία καθορίζεται ένα αντίστοιχο σημείο το οποίο επηρεάζει τις στρατηγικές τους αποφάσεις.

Πολλές εμπειρικές μελέτες που σχετίζονται με τους ανταγωνισμούς εξοπλισμών μεταξύ των κρατών έχουν φανερώσει ότι υφίσταται σημείο υποκατάστασης μεταξύ των αμυντικών δαπανών και των δαπανών κατανάλωσης, ιδιωτικής και δημόσιας επένδυσης, εκπαίδευσης και υγείας¹⁰. Γίνεται αντιληπτό με αυτό τον τρόπο ότι το αγαθό της άμυνας έχει σημαντικές επιπτώσεις σε άλλους κοινωνικούς τομείς ενός κράτους.

Η επιλογή ενός κράτους για περισσότερη κοινωνική ευημερία ή για περισσότερες στρατιωτικές δαπάνες καθορίζεται και από την στρατηγική του. Συνεπώς, αν το κράτος ακολουθεί μια αμυντική στρατηγική όπως η Ελλάδα επιλέγει περισσότερο την κοινωνική ευημερία. Αντίθετα, η Τουρκία που είναι ένα κράτος με επιθετικούς και επεκτατικούς προσανατολισμούς επιλέγει περισσότερο τους στρατιωτικούς εξοπλισμούς.

Σύμφωνα με τα παραπάνω αλλά και σύμφωνα με την οικονομική κρίση η Ελλάδα και η Τουρκία είναι αδύνατο να έχουν τα προσδοκούμενα οικονομικά δεδομένα για να «κρατήσουν» σε υψηλά επίπεδα την κοινωνική ευημερία και τους στρατιωτικούς εξοπλισμούς, γι' αυτό η κάθε χώρα ανάλογα με τους στόχους – επιδιώξεις προσεγγίζει περισσότερο μία από τις δύο επιλογές που έχει.

⁷ Friedberg (1989).

⁸ Αριστοτέλους (1995).

⁹ Brooks (1997).

¹⁰ Pryor (1968), Russett (1970), Deger (1981), Hartley and McLean (1981).

1.4 Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ως Συντελεστής της Οικονομικής Ισχύος

Ο πλούτος μιας χώρας, που αναφέρεται στο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης και ευημερίας είναι μετρήσιμος ως μέγεθος με το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν και το κατά Κεφαλήν Εισόδημα. Το Α.Ε.Π., μετρά τη συνολική αξία των τελικών αγαθών και των υπηρεσιών που παράγει μια οικονομία κατά τη διάρκεια ενός ημερολογιακού έτους. Ακόμα και με τις αδυναμίες που έχει ως δείκτης μετρήσεως¹¹, έχει καθιερωθεί παγκοσμίως να χρησιμοποιείται ως το μέγεθος εκείνο που αποτυπώνει κατά κύριο λόγο το επίπεδο ανάπτυξης και ευημερίας¹² και κατά συνέπεια την οικονομική ισχύ μιας χώρας. Σε αυτό το σημείο θα ακολουθήσει μια αναφορά στο Α.Ε.Π. των κρατών Ελλάδας και Τουρκίας και κατόπιν μια μεταξύ τους συγκριτική ανάλυση.

Στον Πίνακα 2 παρατηρείται το μέγεθος του Α.Ε.Π. της Ελλάδας και της Τουρκίας από το 1990 έως το 2019 εκφρασμένο σε μονάδα μέτρησης το δολάριο των Η.Π.Α.. Διαπιστώνεται μια αυξητική τάση και στις δύο χώρες, γεγονός που μεταφράζεται σε πρόοδο της ικανότητάς τους να παράγουν πλούτο (άλλοτε μικρή αύξηση και άλλοτε μεγάλη για κάθε χώρα). Αυτό μεταφράζεται και σε ικανότητα για εξοπλιστικές δαπάνες, αν τεθεί ως βάση η υπόθεση ότι η αύξηση του πλούτου οδηγεί και στην αύξηση των στρατιωτικών δαπανών. Κατά κύριο λόγο, όσο υψηλότερος είναι ο δείκτης του Α.Ε.Π. μιας χώρας τόσο μεγαλύτερη και η δυνατότητά της να διαθέσει περισσότερα κονδύλια για τη στήριξη των στρατιωτικών εξοπλισμών.

Η υπεροχή της Τουρκίας στο ύψος του Α.Ε.Π. είναι φανερή όπως φαίνεται ξεκάθαρα στο Γράφημα 2, αλλά σε αυτό πρέπει να ληφθεί υπόψη και μια άλλη παράμετρος, αυτή που αφορά στον πληθυσμό της κάθε χώρας και στο κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. Το κατά κεφαλήν Α.Ε.Π., αποτελεί το μέγεθος εκείνο που αποτυπώνει το επίπεδο ανάπτυξης, ευημερίας και συνεπώς οικονομικής ισχύος μιας χώρας¹³. Στον Πίνακα 3 και στο Γράφημα 3 παρατηρείται η υπεροχή της Ελλάδας σε αυτό το μέτρο σύγκρισης, καθώς η συνολική παραγόμενη ποσότητα προϊόντος που αναλογεί σε κάθε Έλληνα πολίτη είναι μεγαλύτερη από αυτή που αναλογεί σε έναν Τούρκο πολίτη. Για την Τουρκία η μεγάλη αύξηση του κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. λαμβάνει μεγαλύτερη σημασία, αν αναλογιστεί κανείς και το γεγονός της ραγδαίας αύξησης του πληθυσμού της.

Ένας πολύ σημαντικός δείκτης όπως οι παραπάνω είναι ο ρυθμός αύξησης του συνολικού ή του κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. Ο δείκτης αυτός αποτελεί επιπρόσθετο εργαλείο για τη μέτρηση της οικονομικής ανάπτυξης μίας χώρας και είναι ένας από τους ευρύτερα χρησιμοποιούμενους για τους σκοπούς της οικονομικής και αναπτυξιακής πολιτικής¹⁴. Στον Πίνακα 4 και Γράφημα 4 παρατηρείται ότι η τουρκική οικονομία δείχνει τις τελευταίες δεκαετίες να κάνει μεγαλύτερα βήματα από την ελληνική και αυτό έχει αντίκτυπο στην οικονομική μεγέθυνση των δύο χωρών και στη μεταξύ τους σύγκριση. Παρόλα αυτά βλέπουμε ότι το 2019 ο ρυθμός αύξησης και των δύο χωρών βρίσκεται σε χαμηλά επίπεδα.

¹¹ Dornbusch & Fischer (1993).

¹² Hicks & Streeten (1979).

¹³ Κόλλιας (2001).

¹⁴ Hicks & Streeten (1979).

1.5 Οι Δεσμεύσεις του NATO ως Ποσοστό του ΑΕΠ

Το NATO προκειμένου να επιτευχθεί ισόρροπη κατανομή των βαρών μεταξύ των μελών του υιοθέτησε επίσημα στη Διακήρυξη της Διάσκεψης Κορυφής στην Ουαλία το 2014 παράγοντες που είναι δεσμευτικοί. Έτσι, κάθε μέλος του NATO πρέπει υποχρεωτικά να δαπανήσει τουλάχιστον το 2% του ΑΕΠ του για την άμυνα και θα πρέπει αυτό να υλοποιηθεί εντός μιας δεκαετίας. Επίσης, όλα τα κράτη του NATO πρέπει να δαπανούν τουλάχιστον το 20% των αμυντικών προϋπολογισμών τους για προμήθεια νέου εξοπλισμού, καθώς και τις σχετικής έρευνας και ανάπτυξης νέων οπλικών συστημάτων και καινοτόμου τεχνολογίας.¹⁵ Όλοι οι Σύμμαχοι πρέπει να διασφαλίσουν ότι πληρούν τις συμφωνηθείσες κατευθυντήριες γραμμές του NATO για ανάπτυξη και βιωσιμότητα καθώς η Ρωσία, δηλαδή ο αντίπαλος του NATO αυξάνει συνεχώς τις αμυντικές δαπάνες και ενισχύεται. Η Ελλάδα και η Τουρκία ανήκουν στο NATO και πρέπει να ακολουθούν αυτές τις δεσμεύσεις.

Στον Πίνακα 5 και Γράφημα 5 παρατηρούμε ότι η Ελλάδα είναι η δεύτερη χώρα που καταφέρνει να πετύχει το 2% της δέσμευσης που επιβάλλει το NATO πίσω από τις ΗΠΑ. Βλέπουμε ότι η Ελλάδα με τόσες δυσκολίες οικονομικές και συνυπολογίζοντας και το μέγεθος της προσπάθει και καταφέρνει να ακολουθήσει αυτόν το παράγοντα σε αντίθεση με άλλα κράτη όπως η Τουρκία. Στον Πίνακα 1 και Γράφημα 1 όπως ήδη έχουμε αναφερθεί παρατηρήσαμε την υπεροχή της Τουρκίας στα ποσά που επενδύει για στρατιωτικές δαπάνες. Συγκριτικά τα ποσά της Τουρκίας κάνουν τα αντίστοιχα ποσά τις Ελλάδας να φαίνονται μια αμελητέα ποσότητα. Πέραν όμως από το ύψος των αμυντικών δαπανών κάθε χώρας, σημασία έχει το ποσοστό του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος που επενδύει για την άμυνά της. Το ποσοστό αυτό δείχνει τον μικρότερο ή τον μεγαλύτερο βαθμό προτεραιότητας που δίνει η κάθε χώρα και το οικονομικό βάρος που επωμίζονται οι πολίτες της. Συνεπώς, η Ελλάδα δίνει προτεραιότητα σε αυτά που είχαν συμφωνηθεί από τους αρχηγούς των κρατών στη Διακήρυξη της Διάσκεψης Κορυφής στην Ουαλία το 2014.

Στο Γράφημα 6 παρατηρούμε ότι η Τουρκία βρίσκεται στην δεύτερη θέση ξεπερνώντας κατά πολύ το όριο του 20% που αναφέρει το NATO στη συμφωνία. Η Τουρκία επενδύει πολλά χρήματα στην καινοτομία και στην αμυντική της βιομηχανία καθώς έτσι πιστεύει ότι θα πετύχει τους στόχους της με λιγότερα έξοδα καθώς θα μειώσει τις εισαγωγές από τα ξένα κράτη που κοστίζουν περισσότερο. Η Ελλάδα από την άλλη πλευρά δεν καταφέρνει να φτάσει το όριο και περιορίζεται στο 12.1%. Η Ελλάδα ήταν και είναι μια χώρα που για να ενισχύσει τις ένοπλες δυνάμεις της επικεντρωνόταν στις εισαγωγές. Αυτό πρέπει να αλλάξει καθώς η οικονομία της δεν μπορεί να στηρίξει την αγορά υπερσύγχρονων όπλων που ολοένα και γίνονται πιο ακριβά λόγω της εξέλιξης της τεχνολογίας.

1.6 Οι Αμυντικές Δαπάνες ως Ποσοστό του Κρατικού Προϋπολογισμού

Όλα κράτη παγκοσμίως έχουν ως βασικό μέλημα τη διατήρηση της εδαφικής τους ακεραιότητας (επιβίωση) και της διασφάλιση της προστασίας των πολιτών τους. Για τον λόγο αυτό επενδύουν μεγάλα ποσά από τον κρατικό προϋπολογισμό τους στον τομέα της άμυνας για να ενισχύσουν τις ένοπλες δυνάμεις τους.

¹⁵ Techau (2015).

Ο προϋπολογισμός στον τομέα της άμυνας είναι η διαδικασία κατανομής οικονομικών πόρων για τον εξοπλισμό του Υπουργείου Άμυνας, του προσωπικού, των υποδομών και των προγραμμάτων που σχετίζονται με την άμυνα κάθε χώρας. Ο αμυντικός προϋπολογισμός, παρέχει μια λεπτομερή εκτίμηση των προβλεπόμενων πόρων και των λειτουργικών δαπανών για το υπουργείο Άμυνας και τους συνδεδεμένους οργανισμούς του για μια καθορισμένη χρονική περίοδο. Σε ορισμένες χώρες περιλαμβάνεται επίσης η ξένη στρατιωτική βοήθεια και κάθε άλλη βοήθεια ασφαλείας. Οι προϋπολογισμοί για την άμυνα συμβάλλουν στη διασφάλιση ότι τα δημόσια κονδύλια προορίζονται για καθορισμένες δαπάνες με αυξημένη προτεραιότητα σε θέματα άμυνας. Έτσι, τα κεφάλαια δαπανώνται υπεύθυνα έπειτα από ένα οργανωμένο – σχεδιασμένο πλάνο από τις κυβερνήσεις έχοντας πάρει την απόφαση ότι η χώρα τους χρήζει ενίσχυσης σε θέματα άμυνας¹⁶.

Η διαδικασία της κατάρτισης του αμυντικού προϋπολογισμού είναι πολύ δύσκολο να υλοποιηθεί με ακρίβεια, λόγω του ευμετάβλητου διεθνούς συστήματος τα κράτη αναπροσαρμόζουν συνεχώς τις ανάγκες τους. Ένας άλλος παράγοντας που πρέπει να υπολογιστεί είναι ότι οι αμυντικές δυνατότητες χρειάζονται συνήθως πολλά χρόνια για να αναπτυχθούν, καθώς η προμήθεια εξοπλισμού και η κατάρτιση του προσωπικού απαιτούν σημαντικές ποσότητες χρόνου και πόρων. Στον αντίποδα βρίσκονται και οι απρόσμενες διακυμάνσεις στον προϋπολογισμό που μπορούν να έχουν αρνητικές επιπτώσεις στον αμυντικό προϋπολογισμό. Για τους λόγους αυτούς, παρόλο που οι προϋπολογισμοί εγκρίνονται ετησίως, πρέπει να ενσωματωθούν σε μια πολυετή διαδικασία προγραμματισμού, η οποία καθορίζει μια μακροπρόθεσμη στρατιωτική στρατηγική και μια πολιτική ασφάλειας¹⁷.

Στον Πίνακα 6 και στο Γράφημα 7 απεικονίζονται οι αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό του συνολικού προϋπολογισμού της Ελλάδας και της Τουρκίας. Παρατηρούμε ότι και οι δυο χώρες από το 2000 και έπειτα μείωσαν κατά πολύ τις αμυντικές δαπάνες. Οι παράγοντες είναι πολλοί και μεταξύ αυτών είναι κ η οικονομική κρίση. Τα τελευταία χρόνια όμως παρατηρούμε αύξηση των αμυντικών δαπανών. Και τα δύο κράτη επενδύουν αρκετά χρήματα από τον συνολικό τους προϋπολογισμό για να ενισχύσουν τον στρατό τους. Η Τουρκία όμως συγκριτικά με την Ελλάδα επενδύει πολλά περισσότερα χρήματα από τον προϋπολογισμό της για να υποστηρίξει με τον κατάλληλο τρόπο την επιθετική στρατηγική της. Πιο συγκεκριμένα το 2019 η Τουρκία βρίσκεται λίγο πιο κάτω από τα αντίστοιχα ποσοστά της το 2000, δηλαδή πριν την οικονομική κρίση. Αυτό είναι εντυπωσιακό διότι ενώ το κατά κεφαλήν εισόδημα της Τουρκίας συνυπολογίζοντας και τον πληθυσμό της είναι πιο χαμηλό από το αντίστοιχο της Ελλάδας, η Τουρκία επικεντρώνεται στην επιλογή στρατιωτικές δαπάνες και απομακρύνεται από την επιλογή της κοινωνικής ευημερίας στο εσωτερικό της.

1.7 Ο Εξοπλιστικός Ανταγωνισμός

Ανταγωνισμός ή αλλιώς κούρσα των εξοπλισμών παρατηρούμε, όταν δύο ή περισσότερα κράτη ή συμμαχίες με συγκρουσιακούς στόχους εμπλακούν σε έναν αγώνα αύξησης των οπλικών τους συστημάτων και του στρατιωτικού ανθρώπινου δυναμικού τους. Οι κούρσες εξοπλισμών αναφέρονται και ως μια συμπεριφορά των κρατών δράσης-αντίδρασης στην οποία ένα κράτος αυξάνει το στρατιωτικό του

¹⁶ Gorbanova & Wawro (2011).

¹⁷ DCAF (2006).

οπλοστάσιο ως ανταπόδοση της ενδεχόμενης αύξησης του αντίπαλου οπλοστασίου¹⁸. Ανεξάρτητα από το παραπάνω, δε μπορούμε να πούμε με σιγουριά ότι η κούρσα των εξοπλισμών οδηγεί με βεβαιότητα σε πόλεμο μεταξύ των κρατών που ανταγωνίζονται μεταξύ τους¹⁹. Ο πιο σημαντικός λόγος που οδηγεί τα κράτη σε αγορά στρατιωτικών εξοπλισμών είναι η ανασφάλεια του διεθνούς συστήματος και κατ' επέκταση οι απειλές από τους εν δυνάμει αντιπάλους. Ένας άλλος σημαντικός λόγος είναι το δόγμα-στρατηγική που έχει υιοθετήσει η κάθε χώρα. Συνεπώς, η Τουρκία με επιθετικό – αναθεωρητικό δόγμα αυξάνει συνεχώς τις εξοπλιστικές δαπάνες καθώς τα επιθετικά δόγματα υποστηρίζουν την αξία της ανωτερότητας του επιτιθέμενου έναντι του αμυνομένου. Αντίθετα, τα αμυντικά - αποτρεπτικά δόγματα επιτρέπουν στα αμυντικά κράτη όπως η Ελλάδα που υπερασπίζονται το status quo να διαφοροποιούνται ως προς τη δράση και να διατηρούν τον εξοπλιστικό ανταγωνισμό.

Σε ένα σημαντικό βαθμό η αμυντική ικανότητα ενός κράτους κρίνεται από το επίπεδο της επιχειρησιακής ανεξαρτησίας των ενόπλων δυνάμεών του, δηλαδή από το βαθμό στον οποίο το κράτος μπορεί να ελαχιστοποιήσει την εξάρτησή του από τρίτες χώρες στην εισαγωγή στρατιωτικού εξοπλισμού. Έτσι, η επιχειρησιακή ανεξαρτησία είναι συνυφασμένη τόσο με την επέκταση της παραγωγής και τη βελτίωση της ποιότητας των εγχώριων παραγόμενων οπλικών συστημάτων, όσο και με την αύξηση της ανταγωνιστικότητάς τους²⁰.

Ο ανταγωνισμός μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας για την απόκτηση περισσότερων αμυντικών εξοπλισμών έχει ενταθεί μετά την εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο το 1974 και την παράνομη κατοχή του 73% της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η δράση-αντίδραση των δύο χωρών έχει αναδειχθεί ως ένα θέμα ιδιαίτερου ενδιαφέροντος στο πεδίο των οικονομικών της άμυνας, αν και τα εμπειρικά ευρήματα δεν υποστηρίζουν πάντα την ισχύ αυτής της υπόθεσης. Ορισμένοι μελετητές έχουν τεκμηριώσει, πως πράγματι, η ζήτηση για αμυντικό εξοπλισμό στην Τουρκία εξαρτάται από την αντίστοιχη ζήτηση στην Ελλάδα, και αντίστροφα²¹, ενώ άλλοι ερευνητές έχουν δείξει ότι η διαπίστωση αυτή δεν ισχύει²². Χαρακτηριστικό παράδειγμα προς την κατεύθυνση της κούρσας των εξοπλισμών είναι ότι κατά την περίοδο 2009-2013 η Ελλάδα ήταν ένας από τους μεγαλύτερους εισαγωγείς όπλων παγκοσμίως. Κατέλαβε μάλιστα την τρίτη θέση μεταξύ των αγοραστών της ΕΕ αγοράζοντας μεγάλες προμήθειες από τη Γερμανία (8%), αν και οι αμυντικές εξαγορές μειώθηκαν κατά τη διάρκεια της δημοσιονομικής κρίσης. Το 2010-2014, η Τουρκία ήταν ένας από τους μεγαλύτερους εισαγωγείς όπλων παγκοσμίως (3%) και κατέλαβε τη δεύτερη θέση μεταξύ των αγοραστών της ΕΕ στην περιοχή της Μέσης Ανατολής.²³

¹⁸ Sandler & Hartley (1995).

¹⁹ Wallace (1979 και 1982).

²⁰ Αντωνάκης (2002).

²¹ Kapopoulos & Lazaretou, (1993), Yildirim & Sezgin (2003).

²² Ocal, (2002) Şahin & Özsoy (2008).

²³ Waszkiewicz, G. (2016).

Κεφάλαιο 2 Σύγκριση των Στρατιωτικών Εξοπλισμών Ελλάδας και Τουρκίας

2.1 Οι Ελληνικοί Στρατιωτικοί Εξοπλισμοί

Οι στρατιωτικές δαπάνες για τα περισσότερα κράτη που δεν στηρίζονται στην δική τους πολεμική βιομηχανία όπως η Ελλάδα είναι αντιστρόφως ανάλογο της οικονομίας της. Η Ελλάδα με την προσχώρησή της στην Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση ακολουθεί μια αυστηρή πολιτική στις στρατιωτικές δαπάνες της, διότι στο παρελθόν αυτές οι δαπάνες (και όχι μόνο) ευθύνονταν για το έλλειμμα στον προϋπολογισμό της χώρας και για το χαμηλό επιθυμητό επίπεδο της Ελλάδας σε κοινωνικές υπηρεσίες²⁴. Παρόλα αυτά, οι στρατιωτικές της δαπάνες εξακολουθούν να επικεντρώνονται σε εισαγωγές από τρίτες χώρες που απαιτούν περισσότερα κονδύλια. Σκοπός της Ελλάδας είναι να προμηθευτεί αμυντικούς εξοπλισμούς για να διαφυλάξει τα σύνορά της (κυρίως από ανατολάς) και να θωρακίσει με την παρουσία της τους θαλάσσιους χώρους του Αιγαίου. Ακόμα και σήμερα η Ελλάδα δαπανά το 2,58% του Α.Ε.Π. για αμυντικές δαπάνες, επίπεδο που αποτελεί το υψηλότερο ποσοστό στην Ευρώπη και ένα από τα υψηλότερα στον κόσμο, καθώς βρίσκεται στην δεύτερη θέση πίσω από τις ΗΠΑ. Το επίπεδο αυτό αρχικά επιβεβαιώνει την αμεσότητα του κινδύνου που δέχεται το κράτος από τον αντίπαλο δηλαδή την Τουρκία και επίσης την συμμόρφωση της με τις δεσμεύσεις του NATO (τουλάχιστον 2% του ΑΕΠ σε αμυντικές δαπάνες). Παρά τις απειλές της Τουρκίας και τις παραβιάσεις σε ΑΟΖ (Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη) και FIR (Flight Information Region) σε καθημερινή βάση, οι εξοπλιστικές της δαπάνες βρίσκονται ακόμη και σήμερα κάτω του 2% του ΑΕΠ της χώρας. Πιο συγκεκριμένα η Τουρκία βρίσκεται στην 12 θέση με 1,91% σύμφωνα με το Γράφημα 5.

Οι ελληνικές στρατιωτικές δαπάνες για οπλικά συστήματα όπως ήδη έχω αναφερθεί συνιστούν σε μεγάλο βαθμό εισαγωγές από τρίτες χώρες, καθώς η εγχώρια βιομηχανία καλύπτει μόνο μικρό μέρος των αναγκών της²⁵. Οι εξοπλιστικές και οι λειτουργικές δαπάνες θα μπορούσαν να αποτελέσουν το μέσο για αυτοδύναμη ανάπτυξη και εκσυγχρονισμό της βιομηχανίας²⁶. Το οικονομικό αυτό καθεστώς που αφορά στους στρατιωτικούς εξοπλισμούς δεν ευνοεί την οικονομική ανάπτυξη της χώρας, γιατί δε συνεισφέρει στην αύξηση του Α.Ε.Π. ελλείψει παραγωγής προϊόντος και δεν υποβοηθά άλλες παραγωγικές επενδύσεις σε άλλους τομείς.

Σύμφωνα με το Γράφημα 6 η Ελλάδα βρίσκεται στις τελευταίες θέσεις με αγγίζοντας το 12.1% των δαπανών για έρευνα και τεχνολογία ως ποσοστό του ΑΕΠ της. Το πολύ χαμηλό ποσοστό των ελληνικών αμυντικών δαπανών σε έρευνα και τεχνολογία αποτελεί έναν από τους παράγοντες οι οποίοι έχουν καταστήσει την Ελλάδα μία από τις μεγαλύτερες χώρες σε εισαγωγές οπλικών συστημάτων, καθώς, παρά το γεγονός ότι δαπανά τεράστια κονδύλια για την άμυνα σε σχέση με την οικονομία της, ένα μόνο μικρό ποσοστό διοχετεύεται στη χρηματοδότηση της έρευνας και ανάπτυξης αμυντικών αγαθών²⁷. Συνεπώς, αυτή η συμπεριφορά της Ελλάδας να έχει αρνητικό αντίκτυπο για την πολεμική βιομηχανία της, διότι μέσω της πολεμικής βιομηχανίας της θα μπορούσε να αποκτήσει κρίσιμα πλεονεκτήματα σε

²⁴ Dokos (2003).

²⁵ Κυριαζής & Σωμάκος (1999).

²⁶ Στάθης (1992).

²⁷ Αντωνάκης (2001 και 2002).

οικονομικούς όρους, αλλά και σε ποιοτικούς²⁸. Έτσι, διαπιστώνεται η ανάγκη για δράση σε θέματα έρευνας και τεχνολογίας, που θα προσφέρουν ποιοτική αναβάθμιση στην ελληνική οικονομία και κατ' επέκταση στο στρατό. Η δράση αυτή θα ισχυροποιήσει το κράτος και θα προσφέρει σχετικά πλεονεκτήματα έναντι των αντιπάλων.

2.2 Οι Τούρκικοι Στρατιωτικοί Εξοπλισμοί

Η Τουρκία συνεχίζει να προβαίνει σε αγορές πολεμικού υλικού παρά τα οικονομικά προβλήματα που ταλαιπωρούν το εσωτερικό της. Η Τουρκία επέλεξε να επενδύσει στις στρατιωτικές δαπάνες και να περιορίσει κατά πολύ την κοινωνική ευημερία στο εσωτερικό της. Είναι αξιοσημείωτο γεγονός το ότι η Τουρκία, παρόλα τα οικονομικά προβλήματα που σύμφωνα με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ του Γραφήματος 3 έχει, συνεχίζει να εξοπλίζεται και να παραμένει μεγάλη δύναμη, έχοντας επιδιώξεις να ισχυροποιήσει την παρουσία της στο Αιγαίο.

Σύμφωνα με τον Πίνακα 1 από το 1990 μέχρι και σήμερα παρατηρείται μια αυξανόμενη τουρκική υπεροχή σε δαπάνες εξοπλισμών, γεγονός που ανάγει την Τουρκία σε κυρίαρχο δρώντα όσον αφορά τη διμερή στρατηγική ισορροπία Ελλάδας - Τουρκίας. Το τουρκικό κράτος γνωρίζει ότι ο στρατιωτικός εξοπλισμός παρέχει υψηλά επίπεδα ισχύος και γι' αυτό κρίνει ότι πρέπει να επικεντρώσει την προσπάθειά του σε αυτόν τον τομέα που θα του προσφέρει υπεροχή έναντι οποιουδήποτε αντιπάλου.

Η Τουρκία επικεντρώνεται στην ποιοτική αναβάθμιση των ενόπλων δυνάμεών της²⁹. Σύμφωνα με το Γράφημα 6 η Τουρκία βρίσκεται στην δεύτερη θέση επενδύοντας αρκετά χρήματα για έρευνα και τεχνολογία με το ποσοστό της να αγγίζει το 36.9% του ΑΕΠ της. Οι αυξημένες δυνατότητες έρευνας και παραγωγής μηχανολογικού εξοπλισμού από την πλευρά της Τουρκίας μαρτυρούν σε σημαντικό βαθμό την ανάπτυξη ισχυρής πολεμικής βιομηχανίας³⁰. Η εντυπωσιακή ανάπτυξη της τουρκικής βιομηχανίας, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την επίτευξη και διατήρηση μιας μακροπρόθεσμης υπεροχής απέναντι στην Ελλάδα. Το γεγονός αυτό φανερώνει ότι η Τουρκία επιδιώκει την απεξάρτηση από τα άλλα κράτη επιζητώντας την ανεξαρτησία και την αυτοβοήθεια στο εξοπλισμό των ενόπλων δυνάμεών της.

Σύμφωνα με τον Πίνακα 2 παρατηρούμε ότι παρόλο που από το 1990 μέχρι σήμερα η τουρκική οικονομία έχει επιτελέσει σημαντικότερη πρόοδο, η ταυτόχρονη προσπάθεια αύξησης της στρατιωτικής της ισχύος με αγορές εξοπλισμών που δεν αρμόζουν στο οικονομικό της επίπεδο δυσχεραίνουν το αναπτυξιακό της πρόγραμμα σε βάρος της κοινωνίας της χώρας³¹. Συνεπώς, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι οι δομές στην Τουρκία έχουν τέτοια μορφή, που επιτρέπουν ευκολότερα την επιβολή από την τουρκική ηγεσία αποφάσεων για δαπάνη μεγαλύτερου ποσοστού του Α.Ε.Π. για στρατιωτικές δαπάνες εις βάρος άλλων δαπανών σε σύγκριση με μια δημοκρατική χώρα, όπως είναι η Ελλάδα.

²⁸ Κυριαζής (1997).

²⁹ Πλατιάς (1993).

³⁰ Σταυρινός (1997)

³¹ Ντόκος & Πρωτονοτάριος (1999).

2.3 Οι επιπτώσεις της Οικονομικής Κρίσης στη Διαμόρφωση του Ισοζυγίου Ισχύος

Η Ελλάδα από το 1950 και μετά δαπάνησε τεράστια κονδύλια στον τομέα της άμυνας δημιουργώντας Ένοπλες Δυνάμεις στηριγμένες στη λογική της ενίσχυσης της αμυντικής Συμμαχίας του NATO και όχι στην δημιουργία ισχυρής αποτρεπτικής ισχύος, ενάντια σε κάθε ξένη επιβολή της εθνικής κυριαρχίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο ισχυρός στόλος φρεγατών ο οποίος δρα αποτελεσματικά σε ανοιχτές θάλασσες και όχι σε κλειστές, όπως το Αιγαίο Πέλαγος. Από την επέμβαση της Τουρκίας στην Κύπρο το 1974 και την κατάληψη του βορείου τμήματος του νησιού και μετά, η Ελλάδα άλλαξε τον στρατηγικό αμυντικό της σχεδιασμό και τον προσανατόλισε στα ανατολικά σύνορά της. Σε όλη τη διάρκεια της περιόδου. Η πιο μεγάλη απειλή πλέον για την Ελλάδα ήταν η Τουρκία. Εάν και η χώρα προσπάθησε να αναπτύξει την αμυντική της βιομηχανία την περίοδο εκείνη, οι προσπάθειές της δεν απέδωσαν καρπούς. Απόρροια τούτου προσανατολίστηκε στις εισαγωγές οπλικών συστημάτων και τους τρεις κλάδους των Ενόπλων Δυνάμεων της για να καλύψει τις ανάγκες της, εστιάζοντας κυρίως στην ενίσχυση της Πολεμικής Αεροπορίας και του Πολεμικού Ναυτικού, σε μία προσπάθεια αποφυγής τετελεσμένων στα ανατολικά θαλάσσια σύνορά της³². Αξίζει δε να αναφερθεί ότι σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 η Ελλάδα διέθεσε κατά μέσο όρο το 4,6% του ΑΕΠ της σε κονδύλια που αφορούσαν τις αμυντικές της δαπάνες³³ ενώ από το 1974 μέχρι το 2009, δαπάνησε περίπου 218 δισεκατομμύρια δολάρια για τις αμυντικές της ανάγκες³⁴. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι αποχαρακτηρισμένα έγγραφα από έκθεση της CIA το 1984 έκαναν λόγο για ισορροπία δυνάμεων στο Αιγαίο μέχρι το 1990 και έπειτα συντριπτική υπεροχή της Τουρκίας.³⁵

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 και έπειτα από την αγορά το 1988 και 1989, 40 πολεμικών αεροσκαφών Mirage 2000 από την Γαλλία και 40 F-16 Block 30 από τις ΗΠΑ³⁶, το 1992 παρέλαβε 4 φρεγάτες τύπου MEKO -HN200³⁷ και αρκετά άλλα σύγχρονα οπλικά συστήματα, άρματα μάχης τύπου Leopard, υποβρύχια, αντιαεροπορικά συστήματα S-300 PMU1, Φρεγάτες τύπου S. Σύμφωνα με στοιχεία του SIPRI η Ελλάδα την περίοδο 1974-2009 προμηθεύονταν όπλα κυρίως από τις ΗΠΑ, τη Γερμανία και τη Γαλλία.

Κάνοντας μια μικρή εισαγωγή αναφέρω ότι η οικονομική και δημοσιονομική κρίση στην Ελλάδα ξεκίνησε το 2009 και μέχρι σήμερα επέφερε πολλές αλλαγές σε όλες τις εκφάνσεις της οικονομικής και κοινωνικής της πραγματικότητας. Για να μπορέσει η Ελλάδα να αποφύγει την πτώχευση υπέγραψε το 2010 το πρώτο μνημόνιο το οποίο περιλάμβανε ένα πακέτο μέτρων λιτότητας, το οποίο της επέβαλαν οι δανειστές της και συγκεκριμένα η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Το εν λόγω πακέτο περιελάμβανε αυστηρά μέτρα λιτότητας και περικοπές σε όλες τους τομείς της χώρας. Τα μέτρα λιτότητας που επιβλήθηκαν στην Ελλάδα προκάλεσαν ύφεση στην οικονομία, ενώ ταυτόχρονα προκάλεσαν αύξηση των ελλειμμάτων και διόγκωση του δημόσιου χρέους.³⁸

³² Κόλλιας & Παπαϊωάννου (2004).

³³ Dimitraki & Kartsaklas (2017).

³⁴ SIPRI (2020).

³⁵ Βλ. <https://www.gr-news.de/entasi-metaksy-elladas-tourkias-kai-aporrita-engrafa-tis-cia/>

³⁶ Πολεμική Αεροπορία (2020).

³⁷ Πολεμικό Ναυτικό (2020).

³⁸ Mavridis (2018).

Από την έναρξη της κρίσης του 2009 και μετά η Ελλάδα εάν και μείωσε τις αμυντικές της δαπάνες ως αποτέλεσμα της λήψης διαρθρωτικών μέτρων προσαρμογής, εντούτοις σήμερα βρίσκεται στη δεύτερη θέση των χωρών του NATO σχετικά με το ύψος των αμυντικών δαπανών ως προς το ΑΕΠ. Την περίοδο αυτή η Γερμανία αποτελεί τον κύριο πλέον προμηθευτή οπλικών συστημάτων. Την περίοδο 2009-2019 η Ελλάδα τηρεί την υποχρέωσή της προς το NATO για δαπάνες που σχετίζονται με την άμυνα σε ποσοστό πάνω από το 2% του ΑΕΠ, αλλά όχι την δεύτερη δέσμευση του NATO που αφορά το 20% των αμυντικών της δαπανών για έρευνα και τεχνολογία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αρνητική επίδραση της κρίσης στην αμυντική βιομηχανία της Ελλάδας, η οποία εκτός από την κατασκευή φθηνών οπλικών συστημάτων μπορούσε να συνεισφέρει σε επιπρόσθετο συνάλλαγμα μέσω των πωλήσεων, γεγονός που θα μπορούσε να χρηματοδοτήσει εκ νέου νέες εισαγωγές οπλικών συστημάτων.³⁹ Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφερθώ στο προσωπικό των ελληνικών ένοπλων δυνάμεων, το οποίο επηρεάστηκε αρνητικά λόγω της οικονομικής κρίσης. Οι ελληνικές κυβερνήσεις λόγω της ένδειας πόρων, δεν αντικαθιστούν το συνταξιοδοτούμενο προσωπικό. Ως εκ τούτου, το στρατιωτικό προσωπικό είναι γερασμένο και το ηθικό του έντονα επηρεασμένο από τις δυσκολίες που δημιουργήσαν τα αυξημένα καθήκοντά του και οι μειώσεις των αμοιβών του.⁴⁰

Από την άλλη πλευρά η Τουρκία μέχρι το 1980 δαπανούσε για τις αμυντικές τις ανάγκες περίπου τα ίδια κονδύλια με την Ελλάδα. Από τη δεκαετία του 1990 και μετά οι αμυντικές της δαπάνες αυξήθηκαν.⁴¹ Παράλληλα από το 1998 και έπειτα οι επενδύσεις που έκανε στην αμυντική της βιομηχανία απέδωσαν καρπούς, με αποτέλεσμα σήμερα η αμυντική της βιομηχανία να παράγει σύγχρονα και ισχυρά οπλικά συστήματα και για τους τρεις κλάδους των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων και το μέλλον να φαντάζει ιδιαίτερα ευνοϊκό, εξαιτίας των νέων συμφωνιών που συμπράττει με εταιρείες του εξωτερικού για συμπαραγωγή νέων υπερσύγχρονων τεχνολογικά οπλικών συστημάτων. Ακόμη, η Τουρκία αν και δαπανά λιγότερο του 2% του ΑΕΠ για τις αμυντικές της δαπάνες, τα τελευταία χρόνια αύξησε το ποσοστό των κονδυλίων που ξοδεύει σε έρευνα και τεχνολογία αρκετά πάνω από το όριο του NATO 20%. Ως εκ τούτου, η αποτρεπτική ισχύς πλέον των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων μειώνεται δραματικά, με τις προβλέψεις να είναι δυσοίωνες για το μέλλον, εξαιτίας των συνεχιζόμενων περικοπών στις αμυντικές δαπάνες και τα βήματα εξέλιξης της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας.⁴²

Απεναντίας η Τουρκία εφαρμόζοντας ένα φιλόδοξο πρόγραμμα ενίσχυσης της αμυντικής της βιομηχανίας παράγει σύγχρονα οπλικά συστήματα όπως μη επανδρωμένα αεροσκάφη βαλλιστικούς πυραύλους, πολεμικά πλοία επιφανείας εξοπλισμένα με εγχώρια κατασκευής ηλεκτρονικά μέσα και οπλικά συστήματα⁴³. Οι επενδύσεις στην αμυντική βιομηχανία απέδωσαν καρπούς και από τα τεράστια κέρδη η πολιτική ηγεσία της χώρας αγόρασε S400 και ετοιμάζεται για την προμήθεια πολεμικών αεροσκαφών 5ης γενιάς. Επιπλέον, ετοιμάζει τη μελλοντική παραγωγή τέτοιου τύπου αεροσκαφών, από την αμυντική της βιομηχανία, αλλάζοντας με αυτόν τον τρόπο τη μέχρι πρότινος ισορροπία δυνάμεων στον αέρα και τη θάλασσα των δύο χωρών δραματικά υπέρ της.⁴⁴ Σύμφωνα με τα παραπάνω γίνεται κατανοητό

³⁹ Ploumis (2018).

⁴⁰ Ντόκος & Ηλιάδης (2019).

⁴¹ SIPRI (2020).

⁴² Ploumis (2018).

⁴³ DeLarrinaga (2015).

⁴⁴ Μαργαρίτης (2019).

πως η Τουρκία έχει φτάσει πλέον στις 20 πιο μεγάλες οικονομίες καταλαμβάνοντας την 18^η θέση όπως δείχνει ο Πίνακας 7. Επιπροσθέτως, η τουρκική αμυντική βιομηχανία έλαβε στρατιωτική τεχνολογία και τεχνογνωσία μέσω της συμμετοχής τουρκικών εταιρειών σε παραγωγή μίας μεγάλης γκάμας υπερσύγχρονων οπλικών συστημάτων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η συμπαραγωγή των μαχητικών αεροσκαφών F-16 από την τουρκική Aerospace Industries (TAI) και της αμερικάνικης Lockheed Martin, η συμμετοχή της εταιρικής σχέσης στο πρόγραμμα Joint Strike Fighter της Lockheed Martin για την κατασκευή F-35 (παρόλο που δεν αποκτήθηκαν τελικά), και η χρήση της κινεζικής τεχνολογίας για την ανάπτυξη του εγχώριου πυραύλου Yildirim TBM⁴⁵, ενώ την επόμενη δεκαετία θα δημιουργήσει τα δικά της υπερσύγχρονα αεροσκάφη.⁴⁶

2.4 Η Στρατιωτική Απεικόνιση σε Ξηρά - Θάλασσα - Αέρα

Σε αυτό το σημείο θα αναφερθώ ξεχωριστά στην αναλογία ισχύος των κρίσιμων στρατιωτικών εξοπλισμών που μπορούν να καθορίσουν το αποτέλεσμα σε ενδεχόμενη σύγκρουση στην ξηρά, θάλασσα και αέρα. Κρίνεται αναγκαία για να τονιστεί ότι μόνο η ποσοτική υπεροχή δεν κερδίζει έναν πόλεμο. Η ποιότητα μπορεί να εξισορροπήσει την ποσότητα και να αλλάξει τα δεδομένα σε μια ενδεχόμενη σύγκρουση. Για λόγους κατάδειξης της αναλογίας ισχύος μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας θα ορίσω με την τιμή ένα (1) την Ελλάδα ως χώρα μικρότερη και με λιγότερα στρατιωτικά μέσα. Σκοπός, της εις βάθος ανάλυσης είναι η κατάδειξη της πραγματικής στρατιωτικής ισχύος τους και της ύπαρξης ή μη ισορροπίας ισχύος μεταξύ τους με σύγκριση τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά. Τα δεδομένα που χρησιμοποιήσα ανήκουν στις βάσεις δεδομένων του Διεθνές Ινστιτούτο Στρατηγικών Μελετών⁴⁷.

2.4.1 Η Χερσαία Στρατιωτική Ισχύς

Αρχικά, το ανθρώπινο δυναμικό του Στρατού της Ελλάδα σήμερα είναι 93.500 και της Τουρκία 260.200. Η αναλογία προσωπικού είναι 2,8 :1 υπέρ της Τουρκίας και της δίνει την δυνατότητα, αν μπορεί να διαθέσει όλο το προσωπικό της κατά της Ελλάδος, να διεξάγει επιθετικές επιχειρήσεις κατά της Ελλάδας με αριθμητικό πλεονέκτημα. Αυτό δεν σημαίνει ότι το αποτέλεσμα θα είναι υπέρ της Τουρκίας, καθώς υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν την έκβαση μιας επιθετικής ενέργειας, όπως το ηθικό.

Επιπλέον, η Ελλάδα διαθέτει σήμερα 1.228 άρματα μάχης και η Τουρκία 2.379. Συνεπώς, η αναλογία είναι 1,9:1. Έτσι, για κάθε 1 ελληνικό άρμα μάχης αναλογεί 1,9 τουρκικά. Η Ελλάδα παρουσιάζει μια ποιοτική διαφορά με τα ανώτερα άρματα σειράς Leopard με κορυφαίο το Leopard 2A6HELL⁴⁸. Οι βλητικές δυνατότητες και η θωράκιση των Leopard είναι ίσως ό,τι καλύτερο υπάρχει αυτήν τη στιγμή στην Ευρώπη, ενώ περίπου 750 άρματα μάχης της

⁴⁵ Ploumis (2017).

⁴⁶ Μαργαρίτης (2019).

⁴⁷ Βλ. <https://www.iiss.org/publications/the-military-balance/military-balance-2020-book>

⁴⁸ Βλ. http://www.military-today.com/tanks/leopard_2a6.htm

γειτονικής χώρας είναι απαρχαιωμένα (άρα και με σχεδόν μηδενική αξία στο πεδίο της μάχης) M48A5T1/T2. Με δεδομένη την ποιοτική διαφορά των μέσων, η ισορροπία ισχύος μεταξύ των δυο χωρών στο χώρο των αρμάτων διατηρείται.

Επίσης, η Ελλάδα διαθέτει σήμερα 2.407 Τεθωρακισμένα Οχήματα Μεταφοράς Προσωπικού (ΤΟΜΠ) και η Τουρκία 3.636. Συνεπώς, η αναλογία είναι 1,5:1 υπέρ της Τουρκίας. Η αναλογία αυτή είναι διαχειρίσιμη από ελληνικής πλευράς, καθώς τα τεθωρακισμένα οχήματα του τούρκικου στρατού υπερτερούν μεν αλλά με πάρα πολύ μικρή διαφορά ως προς τις δυνατότητές τους⁴⁹. Όσον αφορά, τα Τεθωρακισμένα Οχήματα Μάχης (ΤΟΜΑ) η Ελλάδα διαθέτει 188 και η Τουρκία 645. Συνεπώς, η αναλογία είναι 3,4:1 υπέρ της Τουρκίας. Παρατηρείται μια ουσιαστική διαφορά στην αναλογία των τεθωρακισμένων οχημάτων μάχης των δυο χωρών, με την Τουρκία να υπερτερεί αριθμητικά και ποιοτικά έναντι της Ελλάδας. Η ύπαρξη ΤΟΜΑ στο τουρκικό οπλοστάσιο δημιουργεί ποιοτικό πλεονέκτημα για τον τούρκικο στρατό ενώ αντίθετα η έλλειψή τους στον ΕΣ, δεδομένου ότι τα υφιστάμενα BMP-1 βρίσκονται στη δύση του επιχειρησιακού βίου τους, υποβαθμίζει τη μαχητική ικανότητα του Μηχανοκίνητου Πεζικού⁵⁰.

Ακόμη, η Ελλάδα διαθέτει σήμερα 3.609 πυροβόλα όλων των τύπων και η Τουρκία 7.833. Συνεπώς, η αναλογία ισχύος είναι 2:1 υπέρ της Τουρκίας. Εκτός από την αριθμητική υπεροχή των μέσων παρατηρείται και μια ποιοτική υπεροχή της Τουρκίας, αφού κατέχει όλμους διαμετρήματος 120 χιλιοστών⁵¹ και συστήματα πολλαπλών εκτοξευτών πυραύλων διαμετρήματος 610 χιλιοστών, τους οποίους δεν διαθέτει η Ελλάδα⁵².

Επιπροσθέτως, η Ελλάδα διαθέτει 882 αντιαεροπορικά μέσα και η Τουρκία 1.812. Η αναλογία μεταξύ τους είναι 2,5:1. Ο συσχετισμός δυνάμεων στον τομέα του Αντιαεροπορικού Πυροβολικού αντικατοπτρίζει το διαφορετικό επιχειρησιακό προσανατολισμό των δύο πλευρών. Ο τούρκικος στρατός περιορίζεται σε Αντιαεροπορικά Συστήματα Μικρού Βεληνεκούς, με σκοπό την εγγύς αντιαεροπορική προστασία των δυνάμεων ελιγμού του. Αντίθετα, ο ελληνικός στρατός διαθέτει αξιόλογα συστήματα μικρού και μέσου βεληνεκούς, τα οποία θα αναλάβουν την αναχαίτιση τυχόν εχθρικής αεραποβατικής ενέργειας αλλά και την προστασία των φίλιων δυνάμεων και κρίσιμων εγκαταστάσεων από την εχθρική αεροπορία, η οποία θα υποστηρίζει την επιθετική ενέργεια.

Τέλος, η Ελλάδα διαθέτει 28 επιθετικά, 141 μεταφορικά και 60 αναγνωριστικά ελικόπτερα. Από την άλλη πλευρά η Τουρκία διαθέτει 86 επιθετικά, 227 μεταφορικά και 28 αναγνωριστικά ελικόπτερα, με την αναλογία να είναι συνολικά 1,4:1 υπέρ της Τουρκίας. Η Ελλάδα αν και μειονεκτεί σε αριθμούς στο σύνολο των ελικοπτέρων, υπερέχει στα επιθετικά ελικόπτερα και ποσοτικά και ποιοτικά. Τα AH-64A και AH-64D Apache⁵³ διατηρούν υψηλότερο συντελεστή ισχύος ως οπλικό σύστημα από τα αντίστοιχα T129A/B AH-1P, AH-1W που διαθέτει η Τουρκία.

⁴⁹ Βλ. https://armedforces.eu/compare/armored_M113_vs_FNSS_ACV-15

⁵⁰ Παούνης, (2019).

⁵¹ Βλ. <https://amynagr.blogspot.com/2019/05/mortar-comparisson.html>

⁵² Βλ. <http://www.military-today.com/missiles/khan.htm>

⁵³ Βλ. http://www.military-today.com/helicopters/boeing_ah_64a_apache.htm

2.4.2 Η Ναυτική Στρατιωτική Ισχύς

Όσον αφορά το ανθρώπινο δυναμικό στο Ναυτικό, η Ελλάδα διαθέτει 16.800 και η Τουρκία 45.000. Η υπεροχή της Τουρκίας είναι εμφανής με αναλογία 2,7:1. Η ανάγκη παρουσίας ισχυρού Τουρκικού Ναυτικού στη Μαύρη θάλασσα αναγκάζει την Τουρκία να δεσμεύει σημαντικές ναυτικές δυνάμεις στην περιοχή και να εξισορροπείται έτσι η υπεροχή της στο Αιγαίο.

Επιπλέον, η Ελλάδα διαθέτει 11 υποβρύχια και η Τουρκία 12. Τα υποβρύχια είναι Γερμανικής προέλευσης και στις δύο χώρες. Η διαφορά στην αναλογία είναι ελάχιστη παρόλα αυτά η ποιοτική υπεροχή των νέων υποβρυχίων του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού (τα υποβρύχια «ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΗΣ» τύπου σκαφών 214) αντισταθμίζουν την μικρή ποσοτική διαφορά⁵⁴. Τα εν λόγω υποβρύχια διαθέτουν το σύστημα αναερόβιας πρόωσης το οποίο απαλλάσσει τα υποβρύχια από την διαδικασία εκτελέσεως αναπνευστήρα για τη φόρτιση των συστοιχιών τους, μια διαδικασία που καθιστά τα υποβρύχια ευάλωτα σε εντοπισμό από ανθυποβρυχιακές μονάδες, τεχνολογία την οποία δεν διαθέτουν τα τουρκικά υποβρύχια δίνοντας έτσι τακτικό πλεονέκτημα στην Ελλάδα⁵⁵. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι τα υποβρύχια τύπου «ΓΛΑΥΚΟΣ» και «ΠΟΣΕΙΔΩΝ» άρχισαν να εκσυγχρονίζονται στην Γερμανία και τελικά οι εργασίες περατώθηκαν στον Ναύσταθμο Σαλαμίνας. Φαίνεται ότι το Πολεμικό Ναυτικό έχει την δυνατότητα να προβεί σε εργασίες εκσυγχρονισμού των υποβρυχίων που διαθέτει παρότι ο προϋπολογισμός που διατίθεται σε αυτό έχει μειωθεί σημαντικά.⁵⁶ Η μη απόκτηση νέων σύγχρονων μονάδων για τον στόλο του Πολεμικού Ναυτικού κάνει επιτακτική την ανάγκη του εκσυγχρονισμού αλλά και της αναβάθμισης των δυνατοτήτων των ήδη υπαρχόντων πολεμικών πλοίων.

Επιπρόσθετα, η Ελλάδα διαθέτει 13 φρεγάτες και η Τουρκία 20, με την αναλογική υπεροχή της Τουρκίας στα κύρια μαχητικά επιφανείας με 1,5:1. Το 2006-2010 εκσυγχρονίστηκαν 6 φρεγάτες τύπου S λόγω της παλαιότητας τους,⁵⁷ ενώ οι φρεγάτες τύπου ΜΕΚΟ-ΗΝ200 δεν έχουν εκσυγχρονιστεί ακόμη. Η προμήθεια νέων φρεγατών για το ΠΝ είναι πολύ κοστοβόρα και αναγκαιεί ο εκσυγχρονισμός όλων των φρεγατών ώστε να επιμηκυνθεί ο επιχειρησιακός χρόνος ζωής τους. Ακόμη, η Τουρκία διαθέτει 6 κορβέτες και η Ελλάδα 5. Στα συγκεκριμένα στρατιωτικά μέσα, εξαιτίας της μεγάλης ισχύος πυρός που διαθέτουν και της μεγάλης αυτονομίας τους ακόμα και η παραμικρή αναλογική διαφορά είναι σημαντική. Ποιοτικά βρισκόμαστε στα ίδια επίπεδα, όμως ποσοτικά η γειτονική χώρα διαθέτει υπεροπλία.

Ένας πολύ κρίσιμος εξοπλισμός για το Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό είναι η Ναυτική Αεροπορία. Η Ελλάδα διαθέτει σε υπηρεσία 1 αεροσκάφος τύπου P-3B Orion κατά υποβρυχίων και 4 ακόμη σε διαδικασία εκσυγχρονισμού ενώ η Τουρκία διαθέτει 4. Ο εκσυγχρονισμός των αεροσκαφών ναυτικής συνεργασίας P-3B Orion, είναι το μόνο εγκεκριμένο πρόγραμμα που υπάρχει για το Πολεμικό Ναυτικό. Η συμφωνία περιλαμβάνει τον εκσυγχρονισμό της ανακατασκευής μέσης ζωής αυτών των αεροσκαφών. Το πρόγραμμα αντιμετώπισε από την πρώτη στιγμή τεράστιες καθυστερήσεις, με την παράδοση του πρώτου αεροσκάφους να εξαγγέλλεται πολλές φορές από τον Σεπτέμβριο του 2017,

⁵⁴ Παούνης, (2019).

⁵⁵ Πολεμικό Ναυτικό (2020).

⁵⁶ Βλ. <http://www.ellinikos-stratos.com/naytiko/type209.asp>

⁵⁷ Βλ. <http://www.ellinikos-stratos.com/naytiko/standard.asp>

αλλά τελικά η παραλαβή έγινε στα μέσα Μαΐου 2019.⁵⁸ Επίσης, η Ελλάδα διαθέτει 18 ελικόπτερα κατά υποβρυχίων και η Τουρκία 29. Παρατηρείται μια υπεροχή της Τουρκίας στις αναλογίες των μέσων ναυτικής αεροπορίας των δυο χωρών, με αναλογία 1,4:1.

2.4.3 Η Αεροπορική Στρατιωτική Ισχύς

Το ανθρώπινο δυναμικό στον τομέα της Αεροπορίας στην Ελλάδα ανέρχεται στις 21.950 και στην Τουρκία είναι 50.000. Τα ποσά δείχνουν την ποσοτική υπεροχή της Τουρκίας με αναλογία 2,2:1. Αν και τα νούμερα καταδεικνύουν μια σημαντική διαφορά ισχύος δεν θα πρέπει να παραβλέπεται, ο σχεδόν εξαπλάσιος χώρος σε τετραγωνικά χιλιόμετρα της Τουρκίας ο οποίος θα πρέπει να επιτηρείται από το υπάρχον προσωπικό και μέσα.

Τα μαχητικά αεροσκάφη της Ελληνικής Πολεμικής Αεροπορίας σήμερα ανέρχονται στα 230 και της Τουρκίας σε 310. Συνεπώς, η αναλογία είναι 1,3:1 υπέρ της Τουρκίας. Την τρέχουσα περίοδο η Πολεμική Αεροπορία εκσυγχρονίζει σε συνεργασία με την κατασκευάστρια αμερικανική εταιρία τα 84 από τα συνολικά 154 F-16.⁵⁹ Επίσης, τα προηγούμενα έτη έχει γίνει αναβάθμιση 10 αεροσκαφών Mirage 2000 σε Mirage 2000-5 στην ΕΑΒ.⁶⁰ Τα F-16 όπως και τα Mirage 2000-5 με το μοναδικό σε δυνατότητες οπλοστάσιο που διαθέτουν όπως οι πύραυλοι αέρος επιφανείας Exoset και αέρος εδάφους Scalp-EG προσδίδουν μια ποιότητα στη Πολεμική Αεροπορία. Από την άλλη πλευρά, η Τουρκία παραμένει προσηλωμένη στον εκσυγχρονισμό των μαχητικών F-16. Ένας μεγάλος αριθμός F-16 της Τουρκίας είναι αναβαθμισμένος και παρόλα αυτά μελετάται και ένα δεύτερο στάδιο εκσυγχρονισμού με ραντάρ AESA. Για την Τουρκική Αεροπορία, υπήρξε η δυσμενής εξέλιξη της αποπομπής από το πρόγραμμα των F-35, εξαιτίας της προμήθειας των S-400. Η παραλαβή του πρώτου ζεύγους αεροσκαφών F-35A είχε προγραμματιστεί στις 30 Νοεμβρίου 2019. Αν και δεν μπορεί να λεχθεί ακόμη κάτι με απόλυτη βεβαιότητα, ωστόσο η εξέλιξη αυτή προκάλεσε ανακούφιση στην ελληνική πλευρά, καθώς ο συγκεκριμένος τομέας κρίνεται ως απολύτως κρίσιμος για την σύγκριση ισχύος των δύο χωρών λόγω της σημαντικής μαχητικής ισχύος τους ως οπλικό σύστημα.⁶¹

Ένας ακόμη πολύ κρίσιμος τομέας είναι τα αεροσκάφη Ιπτάμενου Ανεφοδιασμού. Η Τουρκική Πολεμική αεροπορία διαθέτει 7 τέτοια αεροσκάφη και η Ελλάδα κανένα. Καταγράφεται η συντριπτική υπεροχή της Τουρκίας σε αεροσκάφη ιπτάμενου ανεφοδιασμού. Τα εν λόγω 7 ιπτάμενα τάνκερ τύπου KC-135R, αυξάνουν δραματικά τις επιχειρησιακές εμβέλειες των τουρκικών αεροσκαφών.

Επιπροσθέτως, η Ελλάδα διαθέτει 26 και 31 ελικόπτερα μεταγωγικά, ενώ η Τουρκία 90 και 35 αντίστοιχα. Συνεπώς, η αναλογία 2,1:1 δείχνει την υπεροχή της Τουρκίας. Τα επιχειρησιακά πλεονεκτήματα της Τουρκικής Αεροπορίας εντοπίζονται στη συγκρότηση μεγάλου αεροπορικού στόλου μεταγωγικών, γεγονός το οποίο πολλαπλασιάζει την ικανότητα αερομεταφοράς

⁵⁸ Βλ. <http://www.ellinikos-stratos.com/naytiko/p-3b.asp>

⁵⁹ Βλ. <http://www.ellinikos-stratos.com/aeroporja/eksoplistika.asp>

⁶⁰ Πολεμική Αεροπορία (2020).

⁶¹ Παούνης, (2019).

της Τουρκίας, αντίθετα τονίζεται το τακτικό πλεονέκτημα της Ελλάδας με τη δυνατότητα ανεφοδιασμού των αεροσκαφών της σε δεκάδες παραμεθόρια νησιά που λειτουργούν ως εφοδιαστικά κέντρα, χωρίς αυτό να αλλάζει σημαντικά τη Τουρκική υπεροχή.

Τέλος, στην αεροπορική Άμυνα η Ελλάδα παρουσιάζοταν σε σχετικά καλύτερη θέση με τους αμερικανικούς Patriot και τους ρωσικούς S-300 PMU-1. Η κατάσταση αυτή άλλαξε υπέρ της Τουρκίας με την προσθήκη των 32 S-400. Τα S-400 είναι μια αναβάθμιση των ρώσικων S-300 και θεωρείται ένα από τα καλύτερα αντιαεροπορικά συστήματα στον κόσμο, προσδίδοντας στην Τουρκία μια υπεροχή έναντι της Ελλάδας.⁶²

2.5 Η Απειλή των Πυραύλων S-400 στη Διαμόρφωση του Ισοζυγίου Ισχύος

Αρχικά, παρατηρώντας τα τεχνικά χαρακτηριστικά του συστήματος που εντυπωσιάζουν εκ πρώτης όψεως, γίνεται αντιληπτό γιατί το S-400 αντιβαλλιστικό σύστημα κατατάσσεται στα καλύτερα παγκοσμίως. Η Τουρκία παρήγγειλε 4 πυροβολαρχίες, εκ των οποίων η κάθε μία θα διαθέτει 8 εκτοξευτές (άρα 32 συνολικά), ενώ θα παραλάβει 280 συνολικά πυραύλους και 4 ραντάρ πρόσκτησης στόχων 92N6E.

Το σύστημα δημιουργεί σοβαρά προβλήματα στην απρόσκοπτη χρήση του εναερίου χώρου του Αιγαίου ειδικά από αεροσκάφη με χαμηλές δυνατότητες ελιγμού. Συνεπώς, η μεταφορά προσωπικού και πάσης φύσεως ενισχύσεων από αέρος στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου δεν θα είναι εύκολη. Στην πραγματικότητα η Τουρκία τείνει να δημιουργήσει συνθήκες αντιπρόσβασης/ απαγόρευσης περιοχής για τις ελληνικές αεροπορικές δυνάμεις, στερώντας τη δυνατότητα από τους τρεις Κλάδους να χρησιμοποιήσουν σε μεγάλο βαθμό τα πτητικά μέσα.

Σε περίοδο επιχειρήσεων θα αποτελέσει προτεραιότητα των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων η καταστροφή των συστοιχιών οι οποίες θα αναπτύσσονται πλησίον των παραλίων. Το ελληνικό επιτελείο πρέπει να δημιουργήσει ένα κατάλληλο σχέδιο με συνδυασμό αεροπορικού πλήγματος και παράλληλα επίθεση από όπλα πυροβολικού για να καταστρέψει τις 4 πυροβολαρχίες. Αυτό όμως, ενδέχεται να έχει ως αποτέλεσμα την απώλεια κάποιων σημαντικών επιθετικών αεροσκαφών. Συνεπώς, το S-400 αντιβαλλιστικό σύστημα δημιουργεί ένα ακόμη σημαντικό πλεονέκτημα για τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις, προσδίδοντας περισσότερη ποιότητα έναντι των αντίστοιχων ελληνικών συστημάτων.⁶³

2.6 Τα Ελληνικά – Τουρκικά Εξοπλιστικά Προγράμματα

Το ελληνικό εξοπλιστικό πρόγραμμα βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη και διαρθρώνεται κυρίως ως κάτωθι⁶⁴⁶⁵⁶⁶ :

⁶² Βλ. http://www.military-today.com/missiles/s400_triumph.htm

⁶³ Παούνης, (2019).

⁶⁴ Βλ. <http://www.ellinikos-stratos.com/stratos/eksoplistika.asp>

⁶⁵ Βλ. <http://www.ellinikos-stratos.com/naytiko/eksoplistika.asp>

⁶⁶ Βλ. <http://www.ellinikos-stratos.com/aeroporlia/eksoplistika.asp>

α) Το εξοπλιστικό πρόγραμμα για το Στρατό Ξηράς περιλαμβάνει 1200 μεταχειρισμένα M1117 ASV Guardian, τα οποία ενέκρινε το Αμερικανικό Κογκρέσο. Ο ρόλος των M-1117 στον ελληνικό στρατό δεν είναι να αντικαταστήσει τα τεθωρακισμένα οχήματα μεταφοράς προσωπικού και επομένως ο ρόλος τους θα είναι υποστηρικτικός⁶⁷. Επιπλέον, αντικατάσταση κινητήρων σε 9 Chinook. Αυτό είναι το πρώτο βήμα προς τον εκσυγχρονισμό των συγκεκριμένων ελικοπτέρων που επιδιώκει η Αεροπορία Στρατού. Επίσης, προμήθειες για τις Ειδικές Δυνάμεις και το Πεζικό, όπως συστήματα Μη Επανδρωμένων Αεροσκαφών (ΜΕΑ) κατηγορίας mini UAV, θερμικές κάμερες για παρατηρητήρια, ελαφρά αντιβαλλιστικά κράνη Kevlar, φορείς εξαρτύσεως – θωρακίσεως πλήρεις με αντιβαλλιστικές πλάκες κ.α. Ακόμη, προμήθεια 3 CH-47D Chinook και 2 εξομοιωτών πτήσης από τις ΗΠΑ. Απόκτηση 70 ελικοπτέρων OH-58D Kiowa Warrior. Τέλος, απόκτηση 70 ελικοπτέρων OH-58D Kiowa Warrior και προμήθεια 12 μεταχειρισμένων πυροβόλων PzH-2000.

β) Το εξοπλιστικό πρόγραμμα για το Πολεμικό Ναυτικό περιλαμβάνει προμήθεια και εκσυγχρονισμός τορπιλών, αντίμετρα για τα υποβρύχια. Επίσης, προμήθεια 4 ανθυποβρυχιακών ελικοπτέρων. Ακόμη, εκσυγχρονισμό 4 φρεγατών MEKO 200^{HN}, προμήθεια 9 UAV Heron για επιτήρηση των θαλάσσιων οδών⁶⁸ και εν συνεχεία υποστήριξη για τα 11 υπάρχοντα S-70 Aegean Hawk. Τέλος, απόκτηση 4 παράκτιων περιπολικών και 5 αντίστοιχων πλοίων.

γ) Το εξοπλιστικό πρόγραμμα για την Πολεμική Αεροπορία περιλαμβάνει προμήθεια 18 Rafale. Τα παλιά Mirage 2000EG θα επιστραφούν στους Γάλλους στο πλαίσιο της συμφωνίας για την προμήθεια των Rafale. Επιπλέον, τεχνική υποστήριξη 7 ετών για 44 Mirage 2000 και εν συνεχεία υποστήριξη από 2021 έως 2024 για τα ελικόπτερα AS-332C1 Super Puma και αντίστοιχη σύμβαση για υποστήριξη των F-16. Τέλος, αναβάθμιση 84 αεροσκαφών F-16 Block 52 και παραγγελία 12 εκπαιδευτικών αεροσκαφών P2002JF.

Το τούρκικο εξοπλιστικό πρόγραμμα βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη και διαρθρώνεται κυρίως ως κάτωθι⁶⁹ :

α) Το εξοπλιστικό πρόγραμμα για το Στρατό Ξηράς περιλαμβάνει την ανάπτυξη εθνικού άρματος μάχης (ALTAY) και θα αφορά την εγχώρια κατασκευή 250 νέων αρμάτων για τις χερσαίες δυνάμεις. Επιπλέον, πρόγραμμα αναπτύξεως πυραύλων επιφανείας-επιφανείας Bora/Khan⁷⁰, και 4 εκδόσεις πυραύλων J-600T Yildirim, εκ των οποίων η τελευταία (IV) θα έχει εμβέλεια έως 2.500 χλμ. (δυνατότητα εξοπλισμού και με χημικές κεφαλές). Ακόμη, κατασκευή Πολλαπλών Εκτοξευτών Πυραύλων T122 Sakarya⁷¹, και σύγχρονων πυροβόλων (370 αυτοκινούμενα οβιδοβόλα T-155 Firtina⁷² των 155mm, 160

⁶⁷ Βλ. <http://www.ellinikos-stratos.com/stratos/m1117.asp>

⁶⁸ Βλ. <http://www.ellinikos-stratos.com/naytiko/heron.asp>

⁶⁹ Πασούνης, (2018).

⁷⁰ Βλ. <http://www.military-today.com/missiles/khan.htm>

⁷¹ Βλ. http://www.military-today.com/artillery/t122_sakarya.htm

⁷² Βλ. http://www.military-today.com/artillery/t155_firtina.htm

ρυμουκούμενα Panter 155mm⁷³). Επιπλέον, 336 τακτικά τεθωρακισμένα τροχοφόρα οχήματα μαζί με 1.075 οχήματα φορείς όπλων και 2.720 τροχοφόρα οχήματα, έρχονται να προστεθούν στο δυναμικό του Στρατού. Τέλος, με εθνικό πρόγραμμα την κατασκευή 51+40 ελικόπτερα τύπου T-129 ATAK⁷⁴ και την επαύξηση των δυνατοτήτων στον τομέα της αερομεταφοράς με την προμήθεια 8 CH-57F Chinook.

β) Το εξοπλιστικό πρόγραμμα για το Πολεμικό Ναυτικό περιλαμβάνει τη ναυπήγηση 8 κορβετών και 4 φρεγατών⁷⁵. Επιπροσθέτως, πρόγραμμα προμήθειας 15 ελικοπτέρων SAR για τις ανάγκες της Διοίκησης Ασφάλειας Ακτών. Ακόμη, ναυπήγηση έξι υποβρυχίων αντίστοιχων των ελληνικών «ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΗΣ». Ένταξη δυο αποβατικών πλοίων LST (Bayraktar & Sancaktar), και 8 ταχεία αποβατικά LCT. Ναυπήγηση 1 πλοίου αμφίβιας εφόδου LPD, το περίφημο miniαεροπλανοφόρο «Anadolu» με δυνατότητα μεταφοράς 1 τάγματος πεζοναυτών, ελικοπτέρων και ικανού αριθμού ΤΟΜΠ/ΤΟΜΑ, από το οποίο θα μπορούν να προς-απονηώνονται F-35B⁷⁶. Ανάπτυξη τεχνολογιών υποβρυχίων οπλικών συστημάτων όπως το Ahtapot της Aselsan. Κατασκευή αντιπλοϊκών βλημάτων Atmaca, με συνολική εμβέλεια 222km (συνεργασία Roketsan-Armerkom)⁷⁷, και τέλος ναυπηγήσεις πλοίων ερευνών (Barbaros), συλλογής πληροφοριών, ωκεανογραφικών κ.α.

γ) Το εξοπλιστικό πρόγραμμα για την Πολεμική Αεροπορία περιλαμβάνει πρόγραμμα κατασκευής μη επανδρωμένων αεροχημάτων. Μάλιστα, από τα εν λόγω αεροχήματα τα Bayraktar-TB2 φέρουν εγχώριας κατασκευής πυραύλους. Επιπλέον αναπτύχθηκαν αναλώσιμα drones για επιθέσεις «καμικάζι» υπό την επωνυμία τουρκικών εταιρειών⁷⁸. Τέλος, στο αεροπορικό σκέλος των εξοπλισμών μετά την παύση της σύμβασης F-35, λόγω αγοράς του S-400 η Τουρκία προσανατολίζεται στην ένταξη 4 «Ιπτάμενων ραντάρ» (ΑΣΕΠΕ) MESA B-737, 10 μεταφορικών αεροσκαφών τύπου A-400M, 2 αεροσκαφών διοίκησης και ελέγχου Gulfstream και τη σχεδίαση του εθνικού μαχητικού TF-X (αντικαταστάτης των F-16).

⁷³ Βλ. <https://weaponsystems.net/system/924-155mm+Panter>

⁷⁴ Βλ. <http://www.military-today.com/helicopters/t129.htm>

⁷⁵ Βλ. <https://aa.com.tr/en/turkey/turkey-signs-deal-to-produce-4-corvettes-with-pakistan/815631>

⁷⁶ Βλ. <https://turkishnavy.net/tag/lpd/>

⁷⁷ Βλ. <https://www.defensenews.com/land/2015/07/18/turkey-advances-indigenous-missile-programs/>

⁷⁸ Βλ. <https://www.stm.com.tr/tr>

Κεφάλαιο 3 Το μοντέλο του Ισραήλ

3.1 Το Ισραηλινό Στρατιωτικό Δόγμα

Η περίπτωση της αμυντικής ασφάλειας και στρατιωτικής ισχύς του Ισραήλ είναι πολυδιάστατη. Αφενός, μιλάμε για την υπερδύναμη στρατιωτικά της νοτιοανατολικής Μεσογείου, αφού διαθέτει ισχυρές ένοπλες δυνάμεις, είναι το μόνο κράτος στην περιοχή που διαθέτει πυρηνικό οπλοστάσιο, ενώ ακολουθεί την πολιτική της πυρηνικής αδιαφάνειας⁷⁹, και είναι από τους πλέον αξιόπιστους-αξιόλογους προμηθευτές οπλικών συστημάτων στον κόσμο. Αφετέρου, διαθέτει ένα ζωτικής σημασίας μειονέκτημα, έχει «έλλειψη στρατηγικού βάθους»⁸⁰ (ένα εχθρικό μαχητικό αεροσκάφος μπορεί να διασχίσει τη χώρα μόλις σε τέσσερα λεπτά) και περιβάλλεται από εχθρικά διακείμενες αραβικές χώρες (Συρία, Λίβανος, Ιράν, Ιράκ Σαουδική Αραβία, Παλαιστίνη, ενώ Αίγυπτος και Ιορδανία τηρούν επί του παρόντος ουδέτερη στάση).

Οι παραπάνω παράμετροι έχουν συμβάλει τα πλείστα στην ανασύσταση του σύγχρονου αμυντικού δόγματος του Ισραήλ, το οποίο εδράζεται στις αρχές της μη-προληπτικής επίθεσης και της μη αποτρεπτικής στρατηγικής ασφάλειας.⁸¹ Το μεγάλο οικονομικό κόστος μιας προληπτικής επίθεσης, η διαρκής αστάθεια στην περιοχή και τα διδάγματα των αμερικανικών επεμβάσεων των προηγούμενων δεκαετιών για προληπτικούς λόγους στο Ιράκ, οδήγησαν το Ισραήλ σε αναθεώρηση του στρατηγικού του δόγματος και αναβάθμιση της πολιτικής της αποτροπής. Εξάλλου, η ηγεσία της χώρας αντιλαμβανόμενη το αμυντικό της μειονέκτημα να πολεμήσει ένα πόλεμο σε πρώτο χρόνο στο έδαφος της, επενδύει συστηματικά στην ποιότητα της αμυντικής της βιομηχανίας και στον τομέα της καινοτομίας-πληροφοριών, με αιχμή τα τεχνολογικά επιτεύγματα της (αναχαιτιστικοί πύραυλοι Iron Dome, αντιβαλλιστικοί πύραυλοι Arrow III και βαλλιστικοί πύραυλοι μεγάλου βεληνεκούς Jericho III) και το πυρηνικό οπλοστάσιο της χώρας, κάνοντας διπλωματική-αποτρεπτική χρήση αυτών προς τους εχθρούς της και όχι αντικειμενική χρήση στο πεδίο μάχης.

Δεδομένης της ασύμμετρης ισορροπίας με τα αραβικά κράτη (δημογραφικά, γεωγραφικά, οικονομικά, στρατιωτικά), το Ισραήλ έχει οικοδομήσει την εθνική του ασφάλεια πάνω στο δόγμα ότι πρέπει να έχει την αμυντική ικανότητα να αποτρέψει οποιαδήποτε πιθανή αραβική επίθεση και στο ενδεχόμενο αποτυχίας να είναι σε θέση να τελειώσει έναν πόλεμο αποτελεσματικά κατά το ξεκίνημα του.⁸² Κατά συνέπεια το Ισραήλ έχει επενδύσει συστηματικά στην αμυντική-αποτρεπτική ικανότητα του. Να σημειωθεί ότι το αμυντικό οπλοστάσιο του Ισραήλ είναι από τα πληρέστερα στον κόσμο, γι' αυτό και μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά ως αποτρεπτικό αντίβαρο.

⁷⁹ Koen (1998).

⁸⁰ Βλ. <https://www.globalsecurity.org/wmd/world/israel/doctrine.htm>

⁸¹ Shoghig (2007).

⁸² Toukan and Cordesman (2009).

3.2 Η Ισραηλινή Αμυντική Βιομηχανία

Το Ισραήλ διαθέτει μια φερέγγυα και ιδιαίτερα ανταγωνιστική παγκοσμίως αμυντική βιομηχανία, κάτι που του δίνει ένα μεγάλο στρατηγικό πλεονέκτημα διπλωματικά, οικονομικά και στρατιωτικά έναντι των αντιπάλων της. Χαρακτηρίστηκε η χώρα κατέχει την όγδοη θέση παγκοσμίως στην εξαγωγή οπλικών συστημάτων με κύριους πελάτες την Ινδία (1^η), το Αζερμπαϊτζάν (2^η) και το Βιετνάμ (3^η).⁸³ Η Ολλανδία βρίσκεται στην δέκατη θέση παγκοσμίως στην εξαγωγή οπλικών συστημάτων αν και το γεωγραφικά δύο φορές μεγαλύτερο, το ΑΕΠ της είναι υπερδιπλάσιο⁸⁴, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ περίπου 20% μεγαλύτερο⁸⁵ και το μέγεθος του πληθυσμού διπλάσιο συγκριτικά με του Ισραήλ. Σίγουρα το Ισραήλ αποτελεί εξαίρεση, εάν να λάβουμε υπόψη την ηλικία της χώρας (ιδρύθηκε το 1948), τη συνεχή ανάγκη υπεράσπισης της κυριαρχίας της και την απουσία φυσικών πόρων. Το Ισραήλ τοποθετείται ως χώρα υψηλής τεχνολογίας με μορφωμένο εργατικό δυναμικό. Οι επενδύσεις του Ισραήλ στον τομέα της έρευνας και ανάπτυξης είναι οι υψηλότερες στον κόσμο. Η ισραηλινή κυβέρνηση επιδιώκει να προσελκύσει ξένους επενδυτές προτείνοντας επιχορηγήσεις, μειωμένους φορολογικούς συντελεστές και φορολογικές απαλλαγές που θα ισχύουν για τουλάχιστον 10 χρόνια. Ταυτόχρονα, ο στρατός του Ισραήλ εκπαιδεύει τη νέα γενιά, ώστε να αποκτήσει αυτοπειθαρχία και κατάλληλες δεξιότητες.⁸⁶

Το Ισραήλ διαθέτει περί τις 150 εταιρίες που δραστηριοποιούνται στον τομέα της αμυντικής του βιομηχανίας με ετήσιο κύκλο εργασιών πάνω από 3,5 δις.⁸⁷ Αυτές οι εταιρίες μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε τρεις κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει κυβερνητικές εταιρίες που επενδύουν αρκετά στην έρευνα και ανάπτυξη για να παράγουν αμυντικά συστήματα όπως η Rafael, η Elbit Systems και η Israeli Aerospace Industries (είναι ο πυρήνας της αμυντικής βιομηχανίας του Ισραήλ). Αυτές οι τρεις εταιρίες καλύπτουν το 88% όλων των πωλήσεων σε αμυντικά συστήματα της χώρας. Τα οφέλη των πωλήσεων αυτών καρπώνεται η κυβέρνηση του Ισραήλ, καθώς κατέχει ένα σημαντικό μερίδιο Israel Aerospace Industries με 67%, Elbit Systems με 93% και Rafael με 100%.⁸⁸ Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει ιδιωτικές μεγάλες και μεσαίες εταιρίες όπως η ECI Telecom, Motorola και Tadiran. Η τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει ιδιωτικές μικρές εταιρίες που παράγουν εξειδικευμένα αμυντικά προϊόντα.

Σήμερα, το Ισραήλ απασχολεί περίπου 57,000 εργαζόμενους στην αμυντική βιομηχανία της. Τα αμυντικά συστήματα που παράγει καλύπτουν συνολικά όλο το φάσμα των αναγκών των σύγχρονων ενόπλων δυνάμεων, σε ξηρά, αέρα, θάλασσα και διάστημα. Υπολείπεται ακόμη των δυνατοτήτων των ΗΠΑ και της Ρωσίας, που κρατούν τα ηνία της παγκόσμιας αμυντικής βιομηχανίας, φαίνεται όμως τα τελευταία χρόνια η στόχευση του στην αγορά του αναπτυσσόμενου κόσμου να του αποφέρει

⁸³ SIRPI (2020).

⁸⁴ Βλ. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=IL-NL>

⁸⁵ Βλ. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD?locations=IL-NL>

⁸⁶ Palavenis (2019).

⁸⁷ Βλ. <https://www.upi.com/Defense-News/2012/09/18/Israels-now-one-of-top-arms-exporters/35031347995154/?ur3=1>

⁸⁸ Palavenis (2019).

σημαντικά κέρδη. Η εξέλιξη αυτή παρέχει στη χώρα πολύτιμους οικονομικούς πόρους τόσο για την μετεξέλιξη της αμυντικής της τεχνολογίας, όσο και την διατήρηση της αποτρεπτικής της ικανότητας σε αξιόλογο επίπεδο.

Η άνθηση της αμυντικής βιομηχανίας του Ισραήλ οφείλεται κυρίως σε δύο λόγους. Αρχικά, η οικονομική και υλικοτεχνική βοήθεια των ΗΠΑ⁸⁹, καθώς επίσης και η απόβαση πολλών Ρώσων επιστημόνων, μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, όπου μετέφεραν τεχνογνωσία τέτοια, που έδωσε μεγάλη ώθηση στον παραγωγικό της τομέα.⁹⁰ Αντίστοιχα, αυτοί οι δύο παράγοντες βοήθησαν και στην πυρηνική άνοιξη του Ισραήλ. Η χώρα διαθέτει περίπου 75-200 πυρηνικές κεφαλές⁹¹, οι οποίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν είτε από τους πυραύλους μεγάλου βεληνεκούς, είτε από τα πυρηνικά του υποβρύχια και τα μαχητικά του αεροσκάφη. Η ανάπτυξη και κατοχή ενός τέτοιου οπλοστασίου από το Ισραήλ λειτουργεί αποκλειστικά ως αποτρεπτικός παράγοντας επίθεσης από τα αραβικά κράτη, καθώς η χώρα ποτέ μέχρι σήμερα δεν προέβη σε χρήση ή απειλή χρήσης τους.

3.3 Οι Λόγοι Επένδυσης του Ισραήλ στην Αμυντική Βιομηχανία

Η πολεμική βιομηχανία του Ισραήλ οφείλει τα πρώτα βήματά της στην ανάγκη για επιβίωση. Οι συνεχείς τριβές με τα γειτονικά αραβικά κράτη, η έλλειψη οικονομικών πόρων για αγορά όπλων οδήγησε το Ισραήλ να βρει τρόπους για να ενισχύσει την άμυνα της. Αρχικά, εισήγαγε παλαιά οπλικά συστήματα, σχεδόν απαρχαιωμένα, με σκοπό πρώτον την ανάγκη για παραγωγή φθηνών ανταλλακτικών και εξαρτημάτων απαραίτητα για τη συντήρηση και δεύτερον την τροποποίηση με ανάπτυξη της καινοτομίας με κάθε δυνατό τρόπο ώστε να αναπτύξει τεχνογνωσία το προσωπικό της αμυντικής βιομηχανίας της και να αντισταθμιστούν καλύτερα τα νεότερα συστήματα του αντιπάλου.

Η ανασφάλεια που προκαλούσαν οι εξωτερικοί δρώντες έπρεπε να αντισταθμιστεί από την ασφάλεια που παρείχαν οι εσωτερικοί δρώντες. Ο μικρός σε αριθμό πληθυσμός σήμαινε ότι το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού θα εμπλακεί με κάποιο τρόπο στην άμυνα της χώρας, ενώ πολύ πιθανό είναι να χρειαστεί να πολεμήσει. Άρα ο εργάτης, ο μηχανικός, ο σχεδιαστής στην αμυντική βιομηχανία θα είναι αυτός ή αυτή, που θα κληθεί να επανδρώσει και να επιχειρήσει με το οπλικό σύστημα ή ακόμα και θα του σώσει τη ζωή.

Το Ισραήλ λόγω των τριβών με γειτονικά κράτη δεν είχε την πολυτέλεια να απωλέσει χρόνο στη σχεδίαση και ανάπτυξη σε θέματα αμυντικού υλικού. Για το λόγο αυτό κατάφερε να ολοκληρώσει εξοπλιστικά προγράμματα όπως το άρμα μάχης Μερκάβα σε μικρότερο χρονικό διάστημα συγκριτικά με άλλες προσπάθειες άλλων χωρών σε αντίστοιχα προγράμματα. Συγκεκριμένα, το εν λόγω άρμα μάχης απαίτησε εννέα χρόνια συνολικό χρόνο από την αρχική σχεδίαση μέχρι την παραγωγή. Αν υποθέσουμε ότι θα ξεκινούσε η σχεδίαση αμέσως μετά τον πόλεμο του 1967, το άρμα μάχης δεν θα προλάβαινε να επιχειρήσει στον πόλεμο του Γιόμ Κιπούρ. Η συνεχής αίσθηση της έλλειψης χρόνου μέχρι την επόμενη αναμέτρηση αποτελούσε παράγοντα που εξωθούσε την προσπάθεια σε όλα τα στάδια του αμυντικού τομέα στο μέγιστο δυνατό.

⁸⁹ Βλ. <https://fas.org/sgp/crs/mideast/RL33222.pdf>

⁹⁰ Palavenis (2019).

⁹¹ Kimball & Collina (2012).

Κομβικό ρόλο για την εξέλιξη της αμυντικής βιομηχανίας του Ισραήλ ήταν η στροφή προς την έρευνα και εξέλιξη ηλεκτρονικών συστημάτων κάθε φύσης. Άλλωστε ποιος θα ήταν ο ρόλος ενός άρματος μάχης στο σύγχρονο πόλεμο αν υστερούσε στα συστήματα διαχείρισης του πυρός. Η επιβιωσιμότητα από μόνη της κερδίζει χρόνο αλλά δεν αποτρέπει, αντίθετα η επένδυση στην τεχνολογία δημιουργεί όπλα με υψηλή μαχητική ισχύ ικανά να φοβίζουν τον εχθρό.

Η αμερικανική βοήθεια έδωσε την ευκαιρία στην αμυντική βιομηχανία του Ισραήλ να αναπτύξει σημαντικά την εξωστρέφειά της. Εφόσον είχε εξασφαλιστεί η εισροή οπλικών συστημάτων υψηλής τεχνολογίας από αμερικανικές πηγές και ταυτόχρονα είχε δημιουργηθεί υπόβαθρο υποδοχής αυτής της τεχνολογίας, ανοίγονταν δύο δρόμοι. Ο πρώτος αφορούσε την διερεύνηση της διεθνούς αγοράς για την πραγματοποίηση εξαγωγών. Ο δεύτερος δρόμος ήταν η μελέτη - ανάλυση και στη συνέχεια η τροποποίηση των συστημάτων για να ταιριάζουν με τις ανάγκες των Ισραηλινών ενόπλων δυνάμεων. Η ικανότητα για τροποποιήσεις σημαίνει και ικανότητα για αναβάθμιση. Στην περίπτωση του Ισραήλ η αναβάθμιση ήταν η φυσική εξέλιξη αφού υπήρχε πλέον εξαιρετικό υπόβαθρο στην τεχνολογία των ηλεκτρονικών.

Η προσπάθεια για εξαγωγή οπλικών συστημάτων σήμαινε ότι πολύτιμα κεφάλαια θα επιστρέψουν στο κράτος για την περαιτέρω ανάπτυξη κρατώντας ανταγωνιστικά τα προϊόντα τις ισραηλινής βιομηχανίας. Επιπλέον, πολλές φορές η επιδίωξη για εξαγωγές γίνεται αναγκαστικά και για λόγους κόστους. Λόγω του περιορισμένου όγκου των ενόπλων δυνάμεων του Ισραήλ, η ανάπτυξη ενός οπλικού συστήματος για εγχώρια κατανάλωση πρέπει να συνδυαστεί με εξαγωγές ώστε το τελικό κόστος ανά μονάδα να παραμένει εντός αποδεκτών ορίων. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονισθεί και ο διττός ρόλος του Ισραηλινού κράτους. Πρώτον, εφαρμόζει προστατευτική πολιτική για να ενισχύσει την εγχώρια παραγωγή, να διατηρήσει την απασχόληση και να αποτρέψει την διαρροή ικανού επιστημονικού και τεχνικού προσωπικού προς ξένους εργοδότες και δεύτερον πολιτική επιδότησης των οπλικών συστημάτων προκειμένου οι τιμές να είναι ανταγωνιστικές στην διεθνή αγορά.⁹²

Όπως ήδη αναφέρθηκα η αμερικανική στρατιωτική βοήθεια, έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στην άνθιση του Ισραήλ. Έδωσε την δυνατότητα στο Ισραήλ να εξελιχθεί με γρήγορους ρυθμούς και να αρχίσει να ανταγωνίζεται εξαγωγές χωρών με προηγμένες αμυντικές βιομηχανίες. Πιο συγκεκριμένα η αμερικανική βοήθεια – συνεργασία συμπεριλάμβανε προμήθεια αμυντικών όπλων ως αυτόνομα συστήματα, με κοινή εξέλιξη, με συμπαραγωγή στο Ισραήλ ή στις Ηνωμένες Πολιτείες με θυγατρικές εταιρείες.⁹³

3.4 Η Σημασία της Έρευνας και Ανάπτυξης για το Ισραήλ

Το Ισραήλ καταλαμβάνει την πρώτη θέση παγκοσμίως με τις τεράστιες επενδύσεις της στην έρευνα και ανάπτυξη ως ποσοστό του ΑΕΠ.⁹⁴ Μάλιστα, το 2018 ήταν 4,3%.⁹⁵ Περίπου το 9% δαπανάται για δραστηριότητες έρευνας και ανάπτυξης στον τομέα της άμυνας από τον ετήσιο αμυντικό προϋπολογισμό του Ισραήλ, ενώ το

⁹² Palavenis (2019).

⁹³ Βλ. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/u-s-israel-a-special-alliance>

⁹⁴ Βλ. <https://www.weforum.org/agenda/2020/11/countries-spending-research-development-gdp/>

⁹⁵ Βλ. <https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS?locations=IL>

2,5% διατίθεται για βασική και εφαρμοσμένη έρευνα.⁹⁶ Το Ισραήλ ξεκίνησε να επενδύει στην έρευνα και ανάπτυξη το 1958, όταν το Υπουργείο Άμυνας δημιούργησε μια ενιαία στρατιωτική μονάδα έρευνας και ανάπτυξης που ονομάστηκε Armaments Development Authority, η οποία αργότερα έγινε η Rafael και ήταν υπεύθυνη για την παραγωγή, την τεχνολογία και την έρευνα αμυντικών συστημάτων. Ο Kagan et al. σκιαγράφησε ότι η επιτυχία της έρευνας και ανάπτυξης για την δημιουργία υπερσύγχρονων όπλων στο Ισραήλ, οφείλεται σε δυο σημαντικούς παράγοντες. Πρώτον, οι περισσότερες ισραηλινές αμυντικές εταιρείες απασχολούν μηχανικούς και τεχνικούς που έχουν υπηρετήσει στις ισραηλινές ένοπλες δυνάμεις και, ως εκ τούτου, έχουν από πρώτο χέρι κατανόηση των σημαντικών χαρακτηριστικών των όπλων και του εξοπλισμού που αναπτύσσονται. Δεύτερον, η ανάπτυξη εξοπλισμών γίνεται σε στενή συνεργασία με τις ένοπλες δυνάμεις, ακόμη και αν ο στρατός δεν δεσμεύεται να αγοράσει αυτά τα είδη. Αυτό επιτρέπει στις εταιρείες να επιτυγχάνουν την υψηλή ποιότητα των προϊόντων και να ελαχιστοποιούν το κόστος για έρευνα και ανάπτυξη. Αυτή η στρατηγική επέτρεψε στο Ισραήλ να αναπτύξει πολύ προηγμένα συστήματα όπως τους δορυφόρους παρατήρησης χαμηλής τροχιάς, τα σύστημα άμυνας βαλλιστικών πυραύλων Arrow και τους πυραύλους αέρα-αέρα μικρής εμβέλειας Python 5. Η επένδυση στην έρευνα και ανάπτυξη αποτέλεσε τη βάση για την δημιουργία έναν από τους πιο ισχυρούς στρατούς στον κόσμο, αλλά και την ανάπτυξη της οικονομίας του Ισραήλ μέσα από τις εξαγωγές όπλων. Οι εξαγωγές του Ισραήλ σε αμυντικά προγράμματα αυξάνονται με ταχείς ρυθμούς, ενώ σύμφωνα με το SIPRI οι εξαγωγές της ισραηλινής αμυντικής βιομηχανίας υπερδιπλασιάστηκε μεταξύ 2001 και 2012. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της αξίας που προσδίδει η ισραηλινή κυβέρνηση στις εξαγωγές και στην άμυνα είναι το 2012. Οι εξαγωγές των ισραηλινών αμυντικών εξοπλισμών έφτασαν το 2012 περίπου τα \$7 δις, σημειώνοντας αύξηση 20% επί των ποσού που προορίζεται για την άμυνα, σε σχέση με το αντίστοιχο του 2011. Το 2012 εξήγαγε 2,4 δις σε στρατιωτικό εξοπλισμό, ποσό που αναλογεί στο κεφαλήν εισόδημα αξίας περίπου \$300 για εξαγωγές για κάθε κάτοικο, όταν οι Η.Π.Α έχει εξαγωγές όπλων κατά κεφαλήν στα \$90.⁹⁷ Συνεπώς, η επένδυση στην έρευνα και ανάπτυξη αποδεικνύεται ως ένας σημαντικός παράγοντας δημιουργίας υπερσύγχρονων οπλικών συστημάτων, προσφέροντας έσοδα στην οικονομία του Ισραήλ από τις μεγάλες εξαγωγές εγχώριων οπλικών συστημάτων.

3.5 Η Ισραηλινή Στρατιωτική Θητεία

Βάσει το Ισραηλινού Συντάγματος⁹⁸ το καθήκον της στρατιωτικής υποχρέωσης εδράζεται στον σχετικό Νόμο περί Άμυνας⁹⁹. Σύμφωνα με το αρ. 1 του σχετικού Νόμου στους υπόχρεους στρατολόγησης συγκαταλέγονται όσοι έχουν «Ισραηλινή Ιθαγένεια ή είναι μόνιμοι κάτοικοι» του κράτους του Ισραήλ και έχουν ηλικία 18 ετών και για τα δύο φύλα. Η θητεία για τους άνδρες είναι 36 μήνες και για τις γυναίκες 24 αντίστοιχα. Οι γυναίκες αποτελούν το ένα τρίτο περίπου των στρατεύσιμων που υπηρετούν στον στρατό ξηράς και περίπου το 20% της

⁹⁶ Palavenis (2019).

⁹⁷ Βλ. <http://www.spiegel.de/international/world/defenseindustry-the-business-of-war-in-israel-a-988245.html>

⁹⁸ Βλ. https://www.constituteproject.org/constitution/Israel_2013.pdf?lang=en

⁹⁹ Βλ. <https://mfa.gov.il/mfa/mfa-archive/1980-1989/pages/defence%20service%20law%20consolidated%20version--%205746-1.aspx>

στρατιωτικής δύναμης που διατηρεί μόνιμα το Ισραήλ. Να σημειωθεί ακόμη ότι στις Ισραηλινές δυνάμεις υπηρετούν περί τους 40.000 μόνιμους επαγγελματίες στρατιώτες και ότι οι άνδρες μένουν στην εφεδρεία μέχρι την ηλικία των 45 ετών και οι γυναίκες μέχρι τα 40. Οι έφεδροι μπορούν να σταδιοδρομήσουν χωρίς περιοριστικές και υποτιμητικές διακρίσεις σε βάρος τους, παραμένοντας περαιτέρω στο στράτευμα, αν το επιθυμούν, και μπορούν να υπηρετήσουν παντού βάσει αξιοκρατικών κριτηρίων. Επίσης, παρά την τριετή θητεία που λύνει τα θέματα επάνδρωσης και επαρκούς εκπαίδευσης, τα θέματα συντήρησης δεξιοτήτων αλλά και ιδιαίτερα της συνοχής, επιλύονται με την υποχρέωση μηνιαίας θητείας ετησίως από τη γενική εφεδρεία (μετά την απόλυση των εφέδρων) για την οποία οι κινητοποιούμενοι έφεδροι αποζημιώνονται. Η μακρά διάρκεια της θητείας (36 μήνες) επιτρέπει την εκπαίδευση σε βάθος, αλλά και για ανάπτυξη, σύσφιξη και διατήρηση σχέσεων, επιτυγχάνοντας αξιοζήλευτα επίπεδα συνοχής μεταξύ των μονάδων των εφέδρων, ενός βασικού παράγοντα για την ύπαρξη υψηλού ηθικού. Οι Ισραηλινοί στρατεύσιμοι οπλίτες υπηρετούν την θητεία τους και παραμένουν έφεδροι στην ίδια περιοχή και με τους ίδιους συστρατιώτες, διατηρώντας την συνείδηση της στρατιωτικής μονάδας σε όλο τον έφεδρο βίο τους και αυτό αποτελεί μέρος της πολιτικής του Ισραήλ στη δημιουργία συνοχής μεταξύ του προσωπικού. Επιπλέον, είναι αξιο αναφοράς ότι, ο ισραηλινός εφεδρικός στρατός δεν υπηρετεί αμισθί, αλλά αμείβεται με ποσά κατά τι μικρότερα του κατώτατου μισθού, αλλά αρκετά για την κάλυψη των βασικών αναγκών του προσωπικού. Συγκεκριμένως, οι μάχιμοι στρατιώτες λαμβάνουν 451 δολάρια τον μήνα (1600 νέα Ισραηλινά Σεκέλ), οι δε στρατιώτες που υπηρετούν σε μονάδες υποστήριξης μάχης λαμβάνουν 410 δολάρια τον μήνα.¹⁰⁰ Για τους Ισραηλινούς, η υποχρέωσή τους για θητεία δεν σημαίνει ασυμβατότητα με την ύπαρξη αποζημίωσης προκειμένου ο στρατευμένος να έχει μία αξιοπρεπή διαβίωση, αντί να τον συντηρεί η οικογένειά του, όπως στην ελληνική στρατιωτική θητεία, όπου επωμίζεται το επί πλέον βάρος της μη φορολογικής απαλλαγής. Η υποχρεωτική στρατολόγηση και για τα δύο υπήρχε στο Ισραήλ από τότε που ιδρύθηκε ως κράτος, δηλαδή από το 1948.¹⁰¹ Ο πρώτος πρωθυπουργός του Ισραήλ, Νταβίντ Μπεν-Γκουριόν, έδωσε δύο εξηγήσεις για την απόφαση του αυτή. Από τη μια, η στράτευση των γυναικών ήταν αναγκαία για ανάγκες ασφαλείας στο μέγιστο δυνατό βαθμό του κράτους που απαιτούν το δυναμικό ανδρών και γυναικών της ισραηλινής κοινωνίας και επιπλέον, ήθελε να περάσει το μήνυμα της ισότητας των δυο φύλων στον κοινωνικό ιστό του Ισραήλ.¹⁰²

3.6 Η Υφιστάμενη Κατάσταση της Ελληνικής Αμυντικής Βιομηχανίας και οι Αδυναμίες της

Σήμερα, η ελληνική αμυντική βιομηχανία αποτελείται κυρίως από δύο κρατικές αμυντικές βιομηχανίες, [τα Ελληνικά Αμυντικά Συστήματα (ΕΑΣ) και την Ελληνική Αεροπορική Βιομηχανία (ΕΑΒ)] καθώς η Ελληνική Βιομηχανία Οχημάτων (ΕΛΒΟ) βρίσκεται στο τελικό στάδιο να αποκτηθεί από τους Ισραηλινούς¹⁰³ και απασχολούν 2.000 περίπου εργαζομένους. Εκτός αυτών, συμπεριλαμβάνει και 137 μικρομεσαίες επιχειρήσεις, που απασχολούν 5.000 περίπου εργαζόμενους.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Ηλιάδης & Ντόκος (2019).

¹⁰¹ Βλ. https://www.wri-irg.org/en/programmes/world_survey/country_report/en/Israel

¹⁰² Βλ. <https://www.liberal.gr/apopsi/oi-gunaikes-ston-israilino-strato/323272>

¹⁰³ Βλ. <https://www.capital.gr/epixeiriseis/3483310/-kleidose-i-polisi-tis-elbo-stous-israilinous>

¹⁰⁴ Βλ. http://www.gdae.gr/sites/default/files/2020-05/HELDIC_2020_0.pdf

Επίσης, οι καταχωρήσεις των εξαγωγών της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας στην βάση δεδομένων του SIPRI, σταματούν στο 2012, όπου οι ελληνικές εταιρείες είχαν εξάγει προϊόντα αξίας 437 εκ δολαρίων.¹⁰⁵

Η ελληνική αμυντική βιομηχανία, εμφανίζει καίριες αδυναμίες έναντι των σύγχρονων τεχνολογικών απαιτήσεων των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων. Η τεχνολογική αυτή υστέρηση, οφείλεται στη συνεχή αύξηση του κόστους και τη συνεχιζόμενη τεχνολογική εξέλιξη των σύγχρονων οπλικών συστημάτων, που απαιτούν εταιρείες μεγάλου οικονομικού μεγέθους και αναπτυγμένες ερευνητικές, τεχνολογικές και βιομηχανικές βάσεις.¹⁰⁶ Η ανάπτυξη τεχνολογιών αιχμής, επέτρεψε στις ανεπτυγμένες ξένες βιομηχανίες αμυντικού υλικού, να παράγουν πολύπλοκα οπλικά συστήματα, τα οποία ξεπερνούν κατά πολύ τις δυνατότητες της ελληνικής βιομηχανίας. Η γρήγορη εξέλιξη της τεχνολογίας, πέραν των άλλων, καθιστά ασύμφορη την ανάπτυξη των απαιτούμενων υποδομών από την εγχώρια αμυντική βιομηχανία, με αποτέλεσμα η εγχώρια αμυντική βιομηχανία να γίνεται ολοένα και λιγότερο ανταγωνιστική στη διεθνή αγορά αμυντικού υλικού. Ένας σημαντικός παράγοντας για την τεχνολογική αδυναμία της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας είναι η μικρή επένδυση του κράτους σε έρευνα και ανάπτυξη, σύμφωνα με το Γράφημα 6.

Την όλη κατάσταση επιτείνει, η κακή οικονομική κατάσταση των ελληνικών εταιρειών. Οι ισολογισμοί των ελληνικών εταιρειών, κυρίως των μεγάλων κρατικών βιομηχανιών, είναι ζημιογόνοι. Στο Γράφημα 8, απεικονίζονται οι ισολογισμοί της ΕΑΒ, ΕΑΣ, και ΕΛΒΟ, από το 2010 έως το 2017. Το μέγεθος του προβλήματος, αποτυπώνεται έντονα στον ισολογισμό των ΕΑΣ, όπου στον ισολογισμό του 2016 εμφανίζονται οι σωρευτικές από το 2010 ζημίες της εταιρείας, που ήταν της τάξης του 1,4 δις ευρώ. Πέρα από την επιβάρυνση στον κρατικό προϋπολογισμό, η δυσχερής οικονομική κατάσταση των κυριότερων κρατικών αμυντικών βιομηχανιών, δεν προσδίδει εμπιστοσύνη σε επενδυτές να έρθουν στην χώρα, καθώς επίσης αποθαρρύνει την πολιτική ηγεσία να επενδύσει σε νέες τεχνολογίες με σκοπό να αναπτυχθούν καινοτόμα προϊόντα, που θα βοηθούσαν να αντιμετωπίσουν το διεθνή ανταγωνισμό.

Η οικονομική ύφεση, σε συνδυασμό με το «άνοιγμα» της αγοράς στον ανταγωνισμό, είχε ως αποτέλεσμα την εμφάνιση πιέσεων στον κλάδο της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας, ώστε να οδηγηθεί σε συρρίκνωση. Για το λόγο αυτό, η ελληνική αμυντική βιομηχανία θα έπρεπε εδώ και πολλά χρόνια να είχε προβεί σε ανακατατάξεις, με συγχώνευση επιχειρήσεων και ανάπτυξη στρατηγικών συμμαχιών μεταξύ τους ή/και με ξένες, το οποίο όμως αυτό δε συνέβη στην ελληνική πραγματικότητα. Παρά τις τόσες διαφοροποιήσεις, η εγχώρια αμυντική βιομηχανία παρέμεινε στο μεγαλύτερο μέρος της κατακερατισμένη, αδυνατώντας να υποστηρίξει τις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις και μη εξερευνώντας τη δυνατότητα ανάπτυξης εγχώριων καινοτόμων προϊόντων που θα τις αποφέρουν επιπλέον έσοδα στην οικονομία της χώρας.

Ιδιαιτέρως ενθαρρυντικό χαρακτηρίζεται το γεγονός ότι σήμερα, η απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης να προχωρήσει σε ένα σημαντικό μεσοπρόθεσμο εξοπλιστικό πρόγραμμα που μπορεί να προσεγγίσει ακόμα και τα 6 δις αυξάνει τις πιέσεις για την ανάταξη των ελληνικών κρατικών αμυντικών βιομηχανιών που μαστίζονται από χρόνια και μεγάλα προβλήματα. Μάλιστα, η ελληνική κυβέρνηση έχει ήδη προχωρήσει την ιδιωτικοποίηση της Ελληνικής Βιομηχανίας Οχημάτων, την

¹⁰⁵ Βλ. https://www.sipri.org/sites/default/files/current_USD.xlsx

¹⁰⁶ Βλ. <http://www.gdaee.mil.gr/sites/default/files/EABS.pdf>

οποία αποκτούν αυτές τις ημέρες κατά πλειοψηφία ισραηλινά συμφέροντα, ενώ εξετάζει εναλλακτικές για την αναβάθμιση της Ελληνικής Αεροπορικής Βιομηχανίας, για την οποία εκδηλώνεται αυξημένο διεθνές ενδιαφέρον. Τέλος, σε προχωρημένο στάδιο βρίσκεται και η πώληση των Ναυπηγείων Σκαραμαγκά, που αναμένεται με τον έναν ή τον άλλο τρόπο να εμπλακούν στην υποστήριξη του Πολεμικού Ναυτικού, με τον πρώτο σχετικό διαγωνισμό πώλησής τους να εκτιμάται πως θα προκηρυχθεί στο προσεχές μέλλον.¹⁰⁷

3.7 Τα Πλεονεκτήματα Συνεργασίας Ελλάδας – Ισραήλ και οι Διδαχές του Μοντέλου του Ισραήλ για τη Ελληνική Περίπτωση

Το ελληνικό κοινοβούλιο έχει επικυρώσει με νόμους¹⁰⁸, τις κατά καιρούς συμφωνίες που υπέγραψαν τα Υπουργεία Άμυνας της Ελλάδας και του Ισραήλ. Οι εν λόγω διμερείς συμφωνίες αποτρέπουν άλλους περιφερειακούς δρώντες όπως η Τουρκία να αμφισβητήσουν και να εμποδίσουν την υλοποίηση των προσυμφωνημένων. Η επιδείνωση των σχέσεων μεταξύ Ισραήλ και Τουρκίας που ξεκίνησε το 2008 κατά την διάρκεια της οποίας οι Ισραηλινοί επιτέθηκαν στη Λωρίδα της Γάζας με στόχο να σταματήσουν τις πυραυλικές επιθέσεις της Χαμάς εναντίον τους¹⁰⁹ και συνεχίστηκε το 2010 με το επεισόδιο του Μαβί Μαρμαρά¹¹⁰ έκαναν το Ισραήλ να επαναπροσδιορίσει τις στρατηγικές του σχέσεις και να στραφεί προς την Ελλάδα. Μάλιστα, οι τελευταίες συμφωνίες μεταξύ Ελλάδας και Ισραήλ το 2019¹¹¹ και 2020¹¹² έρχονται ως επιστέγασμα των εξαιρετικών αμυντικών σχέσεων και συνεργασιών των δύο χωρών, που συνεχώς βελτιώνονται. Τα προγράμματα αμυντικής συνεργασίας που έχουν υπογραφεί μεταξύ των δυο χωρών προσφέρουν πολλαπλά πλεονεκτήματα και αποτελούν κομβικό σημείο για την ενίσχυση της οικονομίας και της ασφάλειας τους εκατέρωθεν. Μερικοί από τους σημαντικότερους τομείς που καλύπτονται μέσω των συνεργασιών αυτών αφορούν τα παρακάτω:

α) Συμμετοχή σε ασκήσεις πολύ μεγάλης κλίμακας όπως Blue Flag 2019 και Noble Dina 2019, στις οποίες δοκιμάζονται πολύπλοκα σενάρια σε ρεαλιστικό περιβάλλον. Συγκεκριμένα η άσκηση Blue Flag 2019 θεωρείται μια από τις μεγαλύτερες διεθνείς αεροπορικές ασκήσεις.¹¹³

β) Συμμετοχή σε επιμορφωτικά σεμινάρια και ακαδημαϊκή εκπαίδευση σε θέματα που αφορούν τον σύγχρονο στρατό. Συγκεκριμένα, εκπαιδεύσεις των ελληνικών ένοπλων δυνάμεων σε Ισραηλινές μοίρες UAV.

γ) Ανταλλαγή τεχνολογίας και τεχνογνωσίας καθώς και ανάπτυξη και βελτίωση οπλικών συστημάτων με μεγάλο όφελος για την Ελλάδα, διότι το Ισραήλ είναι ιδιαίτερο προηγμένο τεχνολογικά.

¹⁰⁷ Μπέλλος (2020).

¹⁰⁸ Βλ. https://www.kodiko.gr/nomologia/diakratikes_symfonies#country87

¹⁰⁹ Inbar (2011).

¹¹⁰ Migdalovitz (2010).

¹¹¹ Μπλαβέρης (2018).

¹¹² Βλ. <https://www.tovima.gr/2020/07/07/politics/vouli-egkrithike-i-amyntiki-symfonia-elladas-israil/>

¹¹³ Βλ. <https://www.onalert.gr/kosmos/aylaia-gia-ti-blue-flag-2019-ellinika-f-16-synergastikan-me-stealth-f-35-pics-vid/368445/>

δ) Συχνές, επισκέψεις των ομάδων εργασίας αμυντικής βιομηχανικής συνεργασίας και εξαγωγών.¹¹⁴

ε) Χρησιμοποίηση των ισραηλινών μέσων για εκπαίδευση του προσωπικού των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων με μέσα που δεν διαθέτει και θα έπρεπε διαφορετικά να πληρώσει σημαντικά ποσά (π.χ. εκπαίδευση της ελληνικής πολεμικής αεροπορίας με ιπτάμενα ισραηλινά τάνκερ σε αποστολές εναέριου ανεφοδιασμού χωρίς κανένα κόστος).¹¹⁵

Είναι ξεκάθαρο σύμφωνα με τα παραπάνω το πόσο σημαντική και επωφελής είναι η συνεργασία των δυο χωρών και κυρίως για την Ελλάδα. Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να αναγνωρίσουμε την πορεία του Ισραήλ, μιας χώρας (22,145 km²) με έκταση ίση με την Πελοπόννησο (21,550 km²), σε μια εξαιρετικά προβληματική περιοχή με συνεχής τριβές με τα γειτονικά εχθρικά κράτη, έχει πλέον διπλάσιο ΑΕΠ από την Ελλάδα¹¹⁶ και όλα αυτά έχοντας ιδρυθεί πριν από 70 περίπου χρόνια, με αρχικό πληθυσμό λιγότερο από την Κύπρο. Το γεγονός ότι μια χώρα όπως το Ισραήλ κατάφερε να εξελιχθεί με τόσο γρήγορους ρυθμούς σημαίνει ότι το μοντέλο που ακολούθησε είναι άκρως πετυχημένο και θα πρέπει ανάλογα μικρά κράτη όπως και η Ελλάδα να χρησιμοποιήσει ως παράδειγμα το Ισραήλ και μέσα από τις συμφωνίες μεταξύ τους να εξελιχθεί. Η αλλαγή σελίδας για τις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις πρέπει να έχει ως κεντρικό άξονα ένα δόγμα της αποτροπής, αντίστοιχο με του Ισραήλ με σκοπό να μην εξαναγκαστεί να παραχωρήσει τα κυριαρχικά δικαιώματα υπό την απειλή πολέμου. Ακόμη, ένας σημαντικός παράγοντες στην αναδιαμόρφωση των ελληνικών ένοπλων δυνάμεων είναι η στρατιωτική θητεία. Προκαλεί εντύπωση ότι η Ελλάδα έχει την μικρότερη στρατιωτική θητεία συγκριτικά με πολλές χώρες της Ευρώπης και αυτό όταν είναι μια χώρα που αντιμετωπίζει στρατιωτική απειλή (Τουρκία).¹¹⁷ Η αύξηση του χρόνου θητείας είναι ένα από τα κεντρικά εργαλεία για την ενίσχυση του αμυντικού μηχανισμού της χώρας. Για το λόγο αυτό είναι επιτακτική η ανάγκη όχι απαραιτήτως να υιοθετήσει το μοντέλο του Ισραήλ, αλλά να θέσει ως υψηλή προτεραιότητα το θέμα της αύξησης της θητείας ανάλογη με τις ανάγκες υποστήριξης των ελληνικών ένοπλων δυνάμεων. Τέλος, η ανάπτυξη της αμυντικής βιομηχανίας, αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους πολλαπλασιαστές ισχύος, ενώ συγχρόνως αποτελεί τη βάση ισχυρών ένοπλων δυνάμεων και προσδίδει αξιοπιστία στη στρατιωτική αποτροπή. Η ανταλλαγή τεχνολογίας και τεχνογνωσίας μεταξύ της ελληνικής και ισραηλινής βιομηχανίας καθώς και η κοινοπραξία κρατικών αμυντικών επιχειρήσεων, όπως η ΕΛΒΟ θα φέρει νέα επενδυτικά κεφάλαια στη χώρα και προηγμένα αμυντικά συστήματα που θα ενισχύσουν τις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις, αποσκοπώντας στη δημιουργία ενός ανεξάρτητου στρατού όπως του ισραηλινού ικανού να αντιμετωπίσει κάθε εχθρική απειλή.

¹¹⁴ Βλ. <http://www.gdae.mil.gr/gdaeeanakoinoseis-gdae/6i-syskepsi-omadas-ergasias-amyntikis-biomihanikis-synergasias-kai-exagogon>

¹¹⁵ Βλ. <https://www.tovima.gr/2019/11/04/politics/ellada-israil-i-amyntiki-synergasia-pairnei-sarka-kai-osta/>

¹¹⁶ Βλ. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=GR-IL>

¹¹⁷ Ηλιάδης & Ντόκος (2019).

Επίλογος

Στο παρελθόν δεν ήταν εφικτή η στρατιωτική συνεργασία μεταξύ Ελλήνων και Ισραηλινών, διότι τα κοινά συμφέροντα Τουρκίας και Ισραήλ δεν το επέτρεπαν. Στις μέρες μας τα πράγματα έχουν αλλάξει. Η χαραχθείσα νεοοθωμανική στρατηγική των ισλαμιστών στην Άγκυρα θέτει τις Τουρκοϊσραηλινές σχέσεις σε σύγκρουση με αποτέλεσμα το Ισραήλ να επιθυμεί, απαλλαγμένο από τους περιορισμούς που το έθεταν στο παρελθόν οι Τούρκοι, την εμβάθυνση των σχέσεων με την Ελλάδα. Ως εκ τούτου η Ελλάδα, επιδιώκει την σταθερή ανάπτυξη στρατηγικών δεσμών με το Ισραήλ με αποτέλεσμα την σύναψη αρκετών σημαντικών προγραμμάτων στρατιωτικής συνεργασίας. Η Τουρκία επιθυμεί να καταστεί μια ηγεμονική δύναμη της περιοχής και έτσι η Ελλάδα και το Ισραήλ αναγκάζονται να συνασπισθούν ώστε να εξισορροπήσουν την Τουρκική ισχύ και να ανασχέσουν την ανάδειξη της Τουρκίας ως περιφερειακή υπερδύναμη της Ανατολικής Μεσογείου.

Η στρατηγική συνεργασία της Ελλάδας και του Ισραήλ θα συμβάλει στην ενίσχυση των συντελεστών ισχύος των δύο κρατών που επιθυμούν την ειρήνη, την ασφάλεια, την σταθερότητα, την ανάπτυξη και την ευημερία. Η Ελλάδα αναμένεται να χρησιμοποιήσει αυτή την συνεργασία για να δημιουργήσει αντίβαρο στην Τουρκία, να εκμεταλλευτεί τα προηγμένα τεχνολογικά οπλικά συστήματα του Ισραήλ για να βελτιώσει τις αμυντικές της ικανότητες και να δώσει νέα πνοή στην οικονομία της μέσω των επενδύσεων.

Τέλος, το Ισραήλ μέσω της στρατηγικής συνεργασίας με την Ελλάδα θα λάβει για πρώτη φορά μέρος σε έναν άξονα που θα του προσφέρει το αναγκαίο στρατηγικό βάθος προς την Ευρώπη, θα μπορέσει να εκμεταλλευτεί τις καλές σχέσεις του ελληνισμού με τα αραβικά κράτη με σκοπό να καταστεί ευκολότερη η εξεύρεση λύσης στο Παλαιστινιακό και θα βελτιώσει τους διαύλους επικοινωνίας του με τον Αραβομουσουλμανικό κόσμο, ενώ παράλληλα θα ξεφύγει μια για πάντα από την περιφερειακή του απομόνωση.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας (1): Οι Στρατιωτικές Δαπάνες των χωρών Ελλάδας και Τουρκίας, κατά την περίοδο 1990-2019. Τα πόσα είναι σε δισεκατομμύρια δολάρια Η.Π.Α. (US \$). (The World Bank)

Έτος	Ελλάδα	Τουρκία
	Στρατιωτικές Δαπάνες	
1990	3.193	5.315
2000	4.564	9.993
2001	4.428	7.216
2002	4.734	9.050
2003	5.035	10.277
2004	6.267	10.920
2005	7.028	12.081
2006	7.607	13.036
2007	8.533	14.987
2008	10.574	16.809
2009	10.641	16.047
2010	8.163	17.650
2011	7.128	17.006
2012	5.914	17.694
2013	5.655	18.427
2014	5.531	17.576
2015	4.818	15.668
2016	4.963	17.827
2017	5.088	17.822
2018	5.757	19.648
2019	5.471	20.447

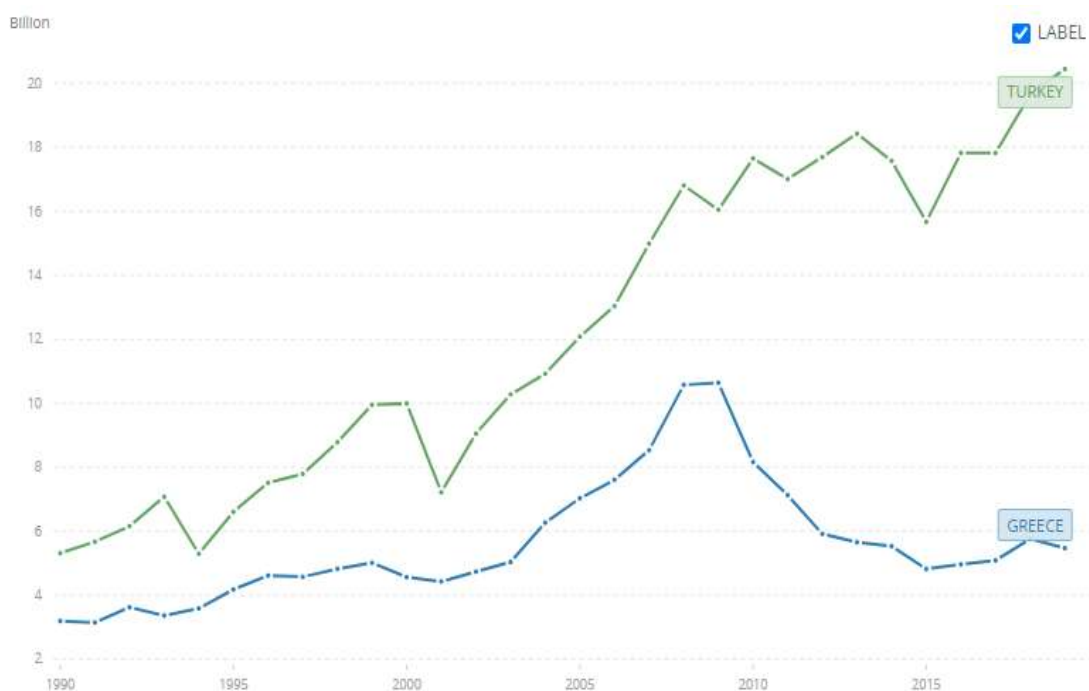
Πηγές :

α) <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=MS.MIL.XPND.CD&country=GRC>

β) <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=MS.MIL.XPND.CD&country=TUR>

γ) <https://www.sipri.org/databases/milex>

Γράφημα (1): Οι Στρατιωτικές Δαπάνες των χωρών Ελλάδας και Τουρκίας, κατά την περίοδο 1990-2019. Τα πόσα είναι σε δισεκατομμύρια δολάρια Η.Π.Α. (US \$). (The World Bank)

Πηγή :

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?end=2019&locations=GR-TR&start=1990>

Πίνακας (2): Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν των χωρών Ελλάδας και Τουρκίας, κατά την περίοδο 1990-2019. Τα πόσα είναι σε δισεκατομμύρια δολάρια Η.Π.Α. (US \$). (The World Bank)

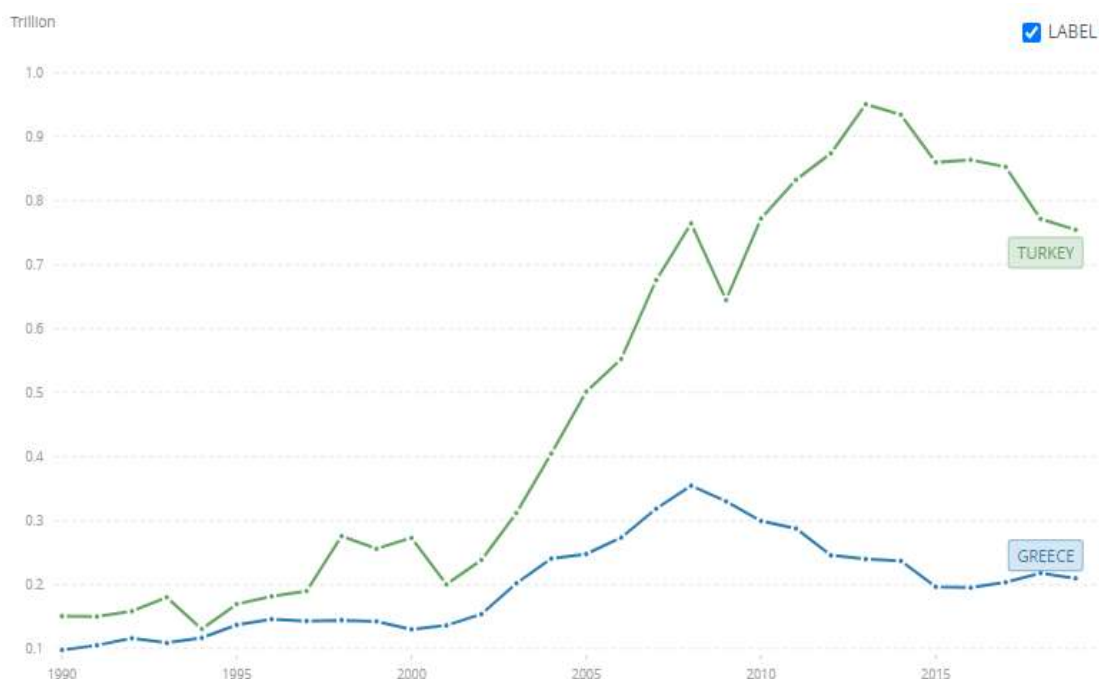
Έτος	Ελλάδα	Τουρκία
	ΑΕΠ	
1990	97.89	150.68
2000	130.13	272.98
2010	299.36	771.90
2019	218.14	771.35

Πηγές :

α) https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=GRC

β) https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=TUR

Γράφημα (2): Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν των χωρών Ελλάδας και Τουρκίας, κατά την περίοδο 1990-2019. Τα πόσα είναι σε δισεκατομμύρια δολάρια Η.Π.Α. (US \$). (The World Bank)

Πηγή :

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=GR-TR>

Πίνακας (3): Το κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν των χωρών Ελλάδας και Τουρκίας, κατά την περίοδο 1990-2019. Τα πόσα είναι σε δισεκατομμύρια δολάρια Η.Π.Α. (US \$). (The World Bank)

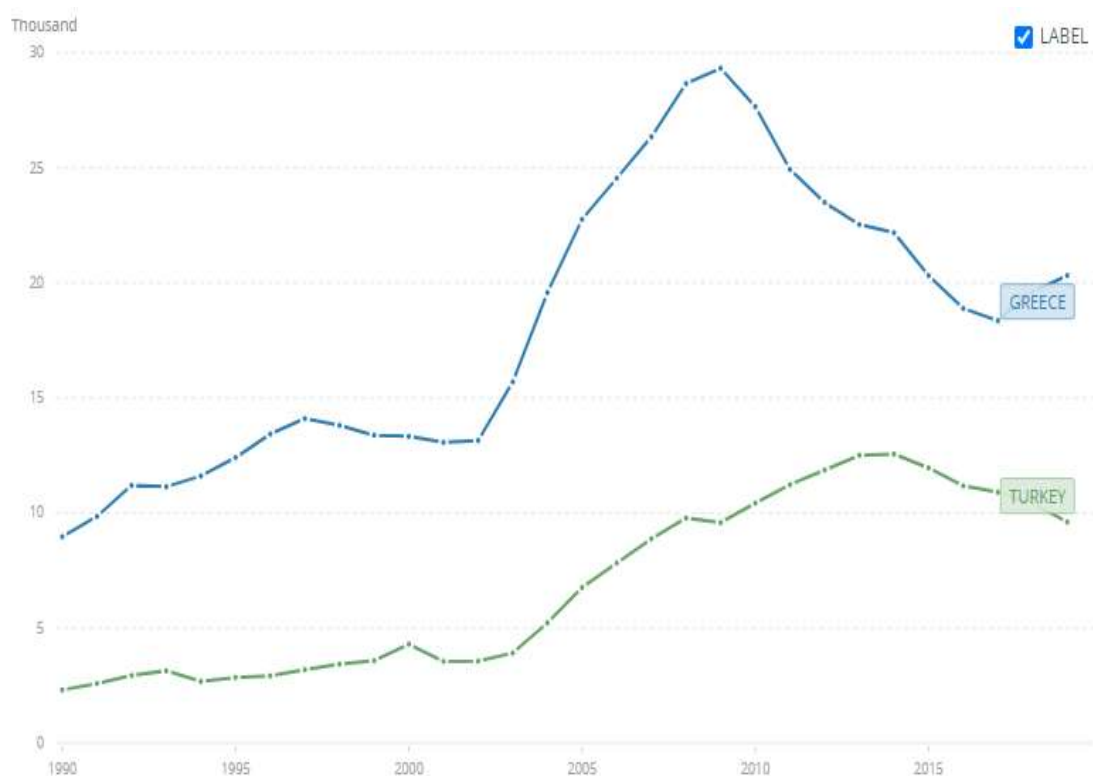
Έτος	Ελλάδα	Τουρκία
	Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ	
1990	8.970	2.310
2000	13.330	4.300
2010	27.660	10.430
2019	19.620	10.420

Πηγές :

α) https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=GRC

β) https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=TUR

Γράφημα (3): Το κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν των χωρών Ελλάδας και Τουρκίας, κατά την περίοδο 1990-2019. Τα πόσα σε χιλιάδες δολάρια Η.Π.Α. (US \$). (The World Bank)

Πηγή :

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD?locations=GR-TR>

Πίνακας (4): Το ρυθμό αύξησης του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος των χωρών Ελλάδας και Τουρκίας, κατά την περίοδο 1990-2019. Τα πόσα είναι τις %. (The World Bank)

Έτος	Ελλάδα	Τουρκία
	Ρυθμός Αύξησης ΑΕΠ (%)	
1990	0	9.3
2000	3.9	6.6
2010	-5.5	8.5
2019	1.9	2.8

Πηγές :

α) https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=GRC

β) https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=TUR

Γράφημα (4): Το ρυθμό αύξησης του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος των χωρών Ελλάδας και Τουρκίας, κατά την περίοδο 1990-2019. Τα πόσα είναι τις %. (The World Bank)

Πηγή :

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2019&locations=GR-TR&start=1961>

Πίνακας (5): Τις αμυντικές δαπάνες χωρών του NATO ως ποσοστό του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος από το 2013 έως το 2020. Τα πόσα είναι τις %. (NATO)

Table 3 : Defence expenditure as a share of GDP and annual real change

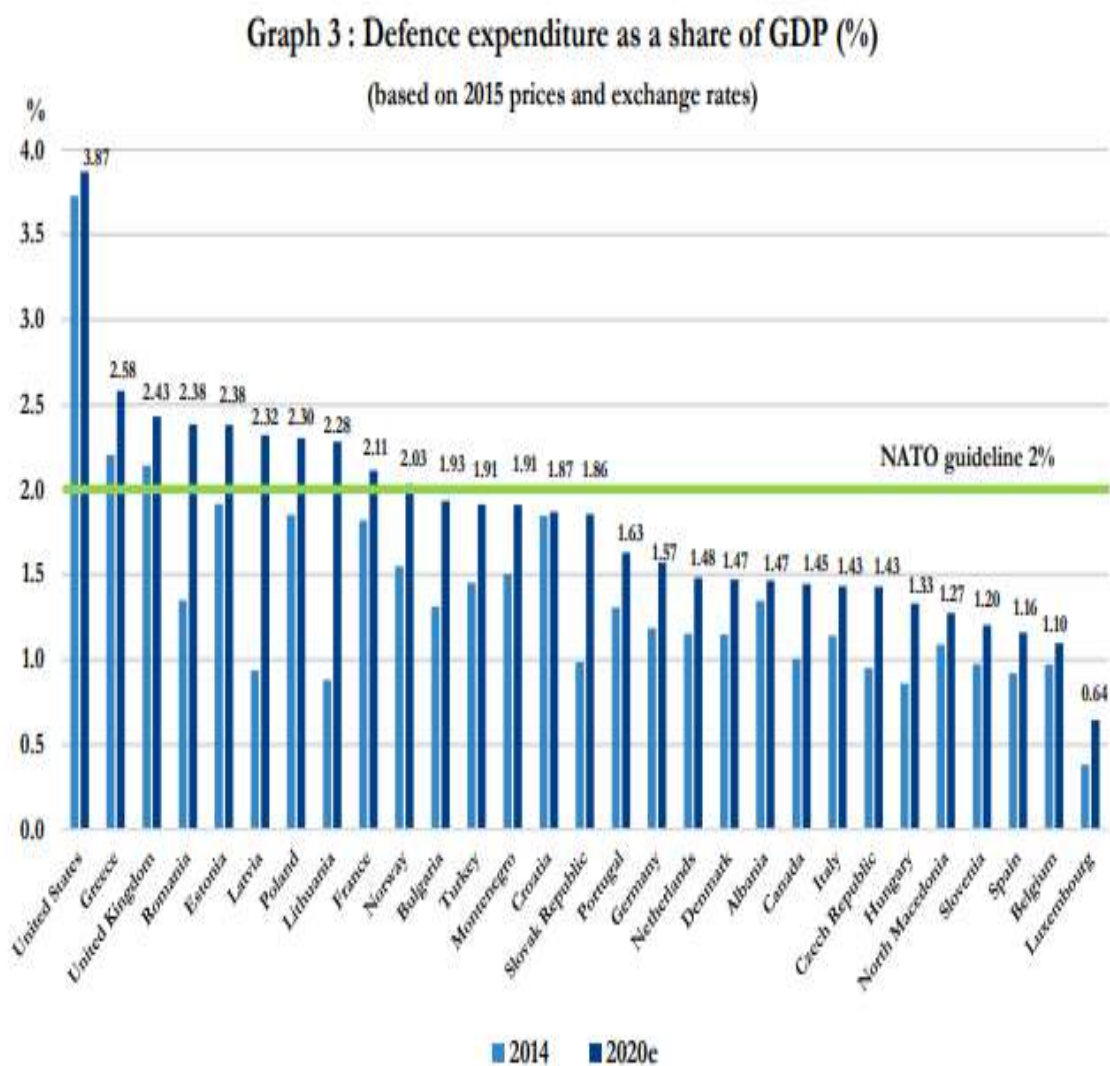
Based on 2015 prices

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019e	2020e
Share of real GDP (%)								
Albania	1.41	1.35	1.16	1.10	1.11	1.16	1.29	1.47
Belgium	1.01	0.97	0.91	0.89	0.88	0.89	0.90	1.10
Bulgaria	1.46	1.31	1.25	1.25	1.23	1.45	3.18	1.93
Canada	0.99	1.01	1.20	1.16	1.44	1.31	1.29	1.45
Croatia	1.46	1.85	1.78	1.62	1.67	1.58	1.66	1.87
Czech Republic	1.03	0.95	1.03	0.96	1.04	1.12	1.18	1.43
Denmark	1.23	1.15	1.11	1.15	1.15	1.28	1.31	1.47
Estonia	1.90	1.92	2.01	2.07	2.02	2.00	2.03	2.38
France	1.86	1.82	1.78	1.79	1.78	1.81	1.83	2.11
Germany	1.23	1.19	1.19	1.20	1.24	1.26	1.36	1.57
Greece	2.21	2.20	2.30	2.37	2.34	2.47	2.31	2.58
Hungary	0.95	0.86	0.91	1.01	1.21	1.02	1.27	1.33
Italy	1.26	1.14	1.07	1.18	1.20	1.23	1.18	1.43
Latvia*	0.93	0.93	1.04	1.45	1.60	2.07	2.03	2.32
Lithuania*	0.76	0.88	1.14	1.48	1.71	1.98	2.02	2.28
Luxembourg	0.38	0.38	0.43	0.39	0.51	0.50	0.54	0.64
Montenegro	1.47	1.50	1.40	1.42	1.35	1.38	1.41	1.91
Netherlands	1.17	1.15	1.13	1.16	1.15	1.21	1.36	1.48
North Macedonia	1.17	1.09	1.05	0.97	0.89	0.95	1.15	1.27
Norway	1.50	1.55	1.59	1.74	1.72	1.74	1.86	2.03
Poland*	1.72	1.85	2.22	1.99	1.89	2.02	2.02	2.30
Portugal	1.44	1.31	1.33	1.27	1.24	1.35	1.39	1.63
Romania*	1.28	1.35	1.45	1.40	1.72	1.80	1.84	2.38
Slovak Republic	0.98	0.99	1.12	1.12	1.11	1.23	1.71	1.86
Slovenia	1.05	0.97	0.93	1.01	0.98	1.01	1.07	1.20
Spain	0.93	0.92	0.93	0.81	0.91	0.93	0.91	1.16
Turkey	1.52	1.45	1.39	1.46	1.52	1.83	1.85	1.91
United Kingdom	2.23	2.14	2.03	2.08	2.09	2.11	2.10	2.43
United States	4.03	3.73	3.52	3.52	3.30	3.28	3.51	3.87
NATO Europe and Canada	1.47	1.43	1.42	1.44	1.48	1.52	1.55	1.78
NATO Total	2.76	2.58	2.48	2.49	2.40	2.41	2.55	2.85

Πηγή :

https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/10/pdf/pr-2020-104-en.pdf

Γράφημα (5): Τις αμυντικές δαπάνες χωρών του NATO ως ποσοστό του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος το 2014 και το 2020. Τα πόσα είναι τις %. (NATO)

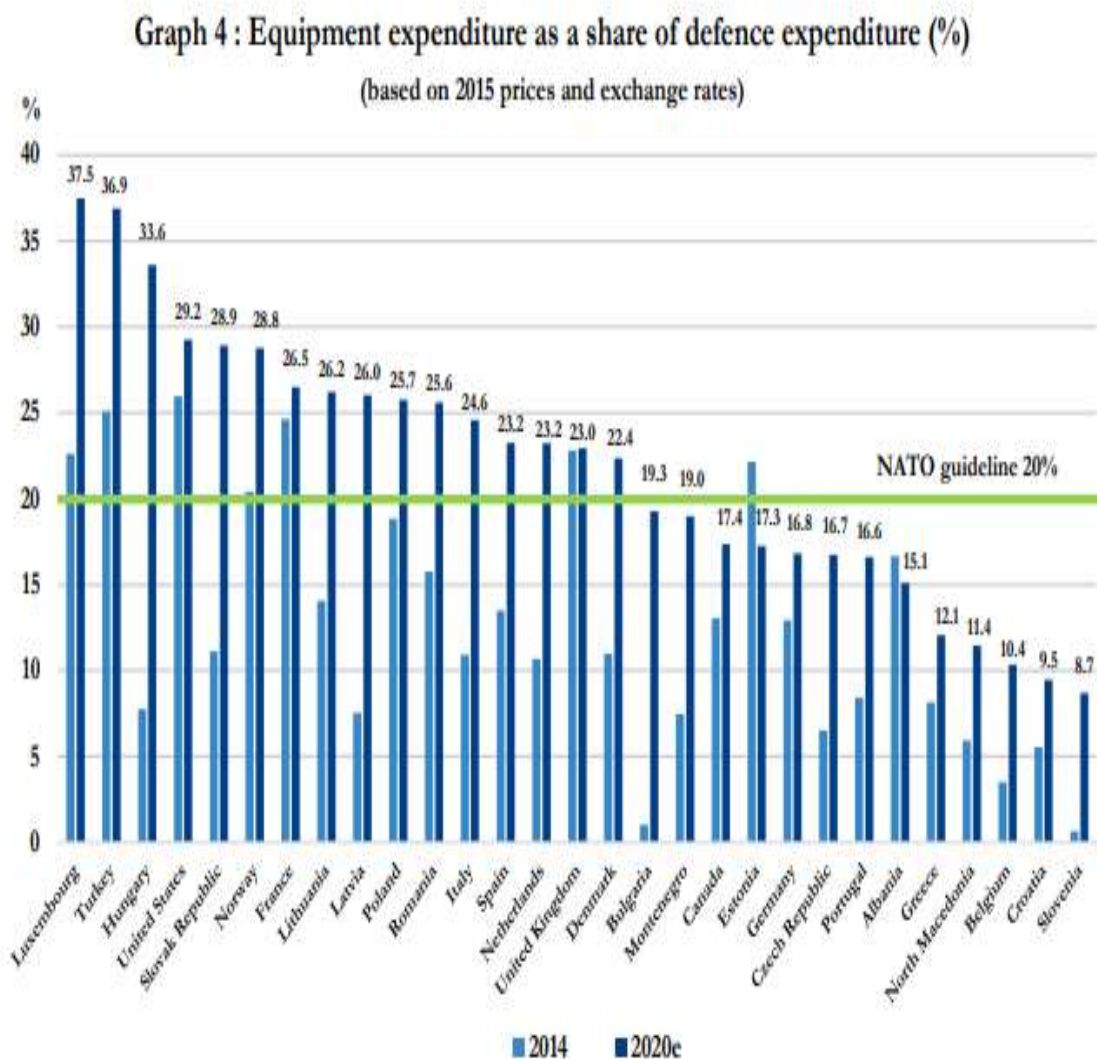

Notes: Figures for 2020 are estimates.

Πηγή :

https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/10/pdf/pr-2020-104-en.pdf

Γράφημα (6): Δαπάνες εξοπλισμού και έρευνας – ανάπτυξης των χωρών του NATO ως ποσοστό του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος το 2014 και το 2020. Τα πόσα είναι τις %. (NATO)

Notes: Figures for 2020 are estimates.

Πηγή :

https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/10/pdf/pr-2020-104-en.pdf

Πίνακας (6): Τις αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό των κυβερνητικών δαπανών των χωρών Ελλάδας και Τουρκίας, κατά την περίοδο 1990-2019. Τα πόσα είναι τις %. (The World Bank)

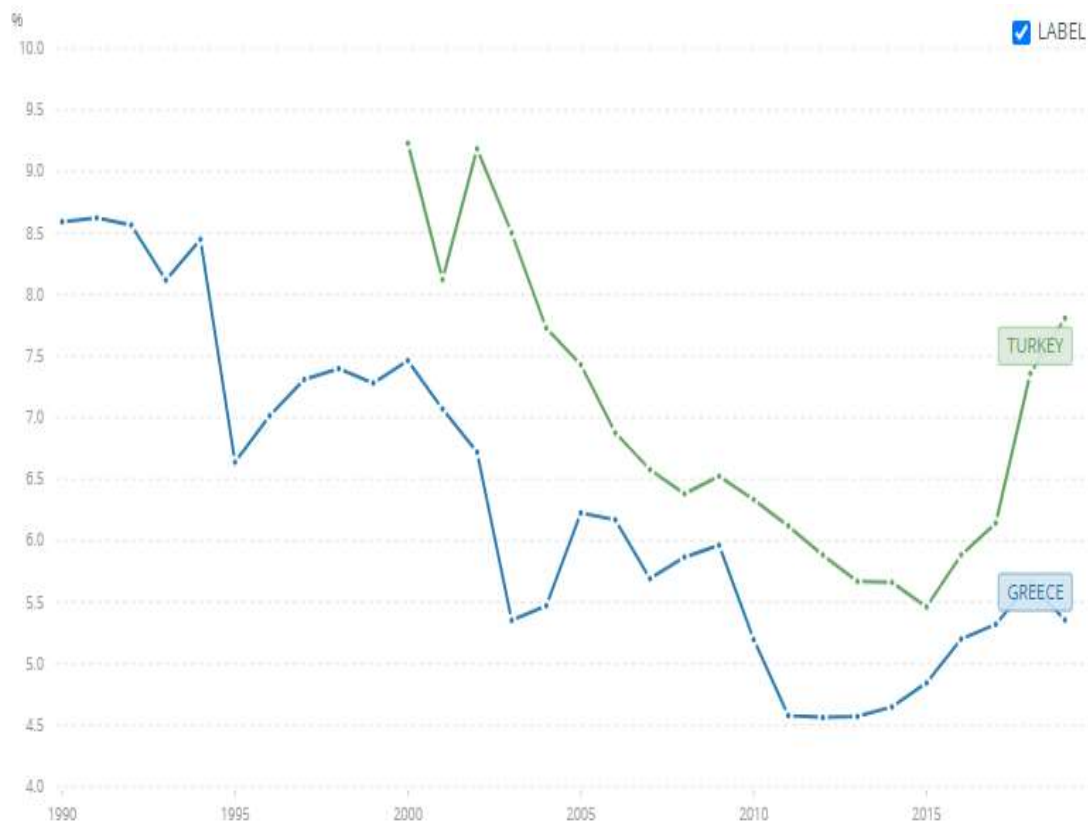
Έτος	Ελλάδα	Τουρκία
	Αμυντικές Δαπάνες ως Ποσοστό Κυβερνητικών (%)	
1990	8.6	Δεν υπάρχει καταχώρηση
2000	7.5	9.2
2010	4.6	6.1
2019	5.4	7.8

Πηγές :

α) <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=MS.MIL.XPND.ZS&country=GRC>

β) <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=MS.MIL.XPND.ZS&country=TUR>

Γράφημα (7): Τις αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό των κυβερνητικών δαπανών των χωρών Ελλάδας και Τουρκίας, κατά την περίοδο 1990-2019. Τα πόσα είναι τις %. (The World Bank)

Πηγή :

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.ZS?end=2019&locations=GR-TR&start=1990>

Πίνακας (7): Οι 20 μεγαλύτερες οικονομίες στον κόσμο το 2020 (The country economy)

G-20 major economies							
Countries	Population	Annual GDP	GDP per capita	HDI	Debt	Debt (%GDP)	Deficit (%GDP)
~ TOTAL: G20	4,557,735,421	66,953,700M.\$	14,690\$		58,268,493	82.89%	
 United States [+]	327,352,000	21,433,200M.\$	65,474\$	0.924	21,456,363	104.26%	-5.68%
 China [+]	1,395,380,000	13,368,073M.\$	9,580\$	0.752	6,766,845	50.64%	-4.66%
 Japan [+]	126,529,100	4,971,767M.\$	39,293\$	0.909	11,424,131	234.99%	-2.43%
 Germany [+]	83,166,711	3,845,718M.\$	46,241\$	0.936	2,298,371	59.80%	1.40%
 United Kingdom [+]	67,025,542	2,824,850M.\$	42,146\$	0.922	2,489,257	85.40%	-2.10%
 India [+]	1,352,617,328	2,718,732M.\$	2,010\$	0.640	1,849,402	68.05%	-6.27%
 France [+]	67,098,824	2,715,580M.\$	40,471\$	0.901	2,664,529	98.10%	-3.00%
 Italy [+]	60,244,639	2,001,290M.\$	33,219\$	0.880	2,697,817	134.80%	-1.60%
 Brazil [+]	209,469,333	1,867,818M.\$	8,917\$	0.759	1,641,023	87.89%	-7.17%
 South Korea [+]	51,635,000	1,720,489M.\$	33,320\$	0.903	612,075	37.68%	2.19%
 Canada [+]	36,994,000	1,712,479M.\$	46,290\$	0.926	1,539,565	89.94%	-0.40%
 Russia [+]	146,800,000	1,657,290M.\$	11,289\$	0.816	241,945	14.61%	2.91%
 Australia [+]	25,169,000	1,420,045M.\$	56,420\$	0.939	587,209	41.37%	-0.94%
 Mexico [+]	124,738,000	1,222,053M.\$	9,797\$	0.774	655,025	53.62%	-2.20%
 Indonesia [+]	264,162,000	1,022,454M.\$	3,871\$	0.694	307,572	30.09%	-1.75%
 Saudi Arabia [+]	33,699,947	792,967M.\$	23,530\$	0.853	149,217	18.98%	-5.87%
 Turkey [+]	83,154,997	771,274M.\$	9,405\$	0.791	232,591	30.17%	-3.67%
 Argentina [+]	44,560,000	519,487M.\$	11,658\$	0.825	446,873	86.06%	-5.49%
 South Africa [+]	57,939,000	368,135M.\$	6,354\$	0.699	208,683	56.71%	-4.14%

Πηγή :

<https://countryeconomy.com/countries/groups/q20>

Γράφημα (8): Οικονομικά στοιχεία ελληνικών κρατικών αμυντικών βιομηχανιών. (ΕΑΣ, ΕΑΒ, ΕΛΒΟ)

Πηγές :

α) <https://www.eas.gr/el/33/ethsies-anafores>

β) <http://www.elvo.gr/>

γ) <http://www.haicorp.com/el/news-el/announcements>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Αντωνάκης Ν., (2002:277), “Εφαρμογές Οικονομικών της Άμυνας στην Ελληνική Οικονομία”, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Αντωνάκης Ν., (2001:178), “Αναπτυξιακές Επιδράσεις των Αμυντικών Δαπανών στην Ελλάδα”: Θεωρητική και Οικονομετρική Διερεύνηση, Εκδόσεις Τυπωθήτω, Αθήνα.

Αριστοτέλους Α., (1995:133), “Άμυνα – Διοίκηση και Οικονομία”: Ο Ενιαίος Αμυντικός Χώρος Ελλάδας – Κύπρου, Εκδόσεις Κυπριακό Κέντρο Στρατηγικών Μελετών, Ελληνικό Ίδρυμα Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής, Λευκωσία.

Κόλλιας Χ., (2001:89), *Ελλάδα-Τουρκία: Άμυνα, Οικονομία και Εθνική Στρατηγική*, Σειρά: Επιστήμη και Κοινωνία, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.

Κόλλιας Χ. & Παπαϊωάννου, Σ., (2004). “Μια εμπειρική διερεύνηση του εξοπλιστικού ανταγωνισμού. Ελλάδος – Τουρκίας”: 1950-1999.

Διαθέσιμο στο:

http://cris.teiep.gr/jspui/bitstream/123456789/1110/1/epiteyxos5_003.pdf.

Κυριαζής Ν. & Σωμάκος Λ., (1999:29), “Ελλάδα-Τουρκία, Άμυνα και Οικονομία”, Εκδόσεις Εστίας, Αθήνα.

Κυριαζής Ν., (1997:125), “Για μια Νέα Ισορροπία Δυνάμεων Ελλάδος – Τουρκίας”: Επαναπροσδιορίζοντας το Ελληνικό Αμυντικό Δόγμα, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα

Μαργαρίτης Γ., (2019), “Γιατί σε λίγο ο ελληνικός στρατός θα χάσει την αποτρεπτική του ισχύ”.

Διαθέσιμο στο:

<https://slpress.gr/ethnika/giati-se-ligo-o-ellinikos-stratos-tha-chasei-tin-apotreptikity-ischy/>.

Μοσχόβης Γ., (2000:11), “Η Οικονομία της Άμυνας και η Άμυνα της Οικονομίας”, Θέματα Πολιτικής και Άμυνας, Νούμερο 3, Εκδόσεις Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, Αθήνα.

Ντόκος, Θ. & Ηλιάδης Μ., (2019), “Στρατιωτική θητεία και άμυνα”.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.eliamep.gr/wpcontent/uploads/2019/01/Policy-Paper-No-27.pdf>

Ντόκος Θ. & Ηλιάδης Μ., (2019), “Στρατιωτική Θητεία και Άμυνα”, PolicyPaper, ΕΛΙΑΜΕΠ.

Διαθέσιμο από:

http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2019/06/107_2019_-WORKING-PAPER-%CE%93-%CE%9C%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%83%CE%B7%CC%81%CF%82_%CE%9A-%CE%A3%CE%B1%CC%81%CF%81%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CE%B1%CF%82.pdf

Ντόκος Θ. & Πρωτονοτάριος Ν., (1999:81-94), “*Η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας*”: Πρόκληση για την Ελληνική Ασφάλεια, Πέμπτη Έκδοση, Εκδόσεις Κωνσταντίνου Τουρίκη, Αθήνα.

Παούνης Ν., (2018), Το Τουρκικό Εξοπλιστικό Πρόγραμμα “, ΕΛΙΑΜΕΠ. Διαθέσιμο στο:

http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2018/05/93_2018_-WORKING-PAPER-%CE%9D%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%BB%CE%B1%CE%BF%CF%82-%CE%A0%CE%B1%CE%BF%CF%8D%CE%BD%CE%B7%CF%82.pdf

Παούνης Ν., (2019), “Το Ισοζύγιο Στρατιωτικής Ισχύος μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Η Απειλή των S-400 και Πρόταση Αντιμετώπισης”, ΕΛΙΑΜΕΠ. Διαθέσιμο στο:

https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2019/09/109_2019_-WORKING-PAPER-%CE%9D%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CC%81%CE%BB%CE%B1%CE%BF%CF%82-%CE%A0%CE%B1%CE%BF%CF%85%CC%81%CE%BD%CE%B7%CF%82-1.pdf

Πλατιάς Α., (1993:151-169), “Η Τουρκία σε Αναζήτηση Ρόλου Περιφερειακής Υπερδύναμης: Συνέπειες για την Ελληνική Στρατηγική”, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα.

Στάθης Θ., (1992:114), “*Η Εθνική Άμυνα και η Αχίλλειος Πτέρνα της*, Σειρά Οικονομία και Πολιτική”, Εκδόσεις Νέα Σύνορα, Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα.

Σταυρινός Β., (1997:55-80), “Συγκριτική Ανάλυση των Στρατιωτικών Δαπανών Ελλάδας-Τουρκίας: Μερικά Κρίσιμα Συμπεράσματα”, στο *Επετηρίδα Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων (ΙΔΙΣ) 1997*, Εκδόσεις ΙΔΙΣ, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Abdullah T. & Cordesman H., (2009), “*Study on a Possible Israeli Strike on Iran’s Nuclear Development Facilities*”, Center for Strategic and International Studies.

Διαθέσιμο στο:

https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/media/csis/pubs/090316_israelistrikeiran.pdf

Art R., (2003:4), “*A Grand Strategy for America*”, A Century Foundation Book, Cornell University Press, Ithaca and London.

Brooks S., (1997:445-477), “Dueling Realism”, International Organization.

Deger S., (1981), *Investment, Defense and Growth in Less Developed Countries*, Discussion Paper No. 105, Birkbeck College Press, London.

De Larrinaga, N., (2015), “Turkey Tests Armed UAV for the First Time”. London: Jane’s Defence Weekly.

Dimitraki, O. & Kartsaklas, A. [2017:29(6), 712-727], “Sovereign debt, deficits and defence spending”: the case of Greece. Defence and Peace Economics.

Dokos P. Thanos, (2003:50), “Greece in a Changing Strategic Setting”, in Couloumbis A. Theodore, Kariotis Theodore and BellouFotini (editors), *Greece in the Twentieth Century*, Hellenic Foundation for European and Foreign Policy, Frank Cass Publishers, London and Portland.

Dornbusch & Fischer (1993:55) Working Paper No. 3896 “National Bureau of Economic Research”, Cambridge, University Press, London.

Friedberg A., (1989:381-406), “The Political Economy of American Strategy”, *World Politics*.

Gill S. & Law D., (1988:44), “*The Global Political Economy*”: Perspectives, Problems and Policies, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.

Gorbanova M. & Wawro L., (2011), “The Transparency of National Defence Budgets”. An initial review. Transparency International UK

Hartley K. & McLean P., (1981:171-192), “U.K. Defence Expenditure”, *Public Finance / Finance Publique*.

Hicks N. & Streeten P., (1979:567-580), “Indicators of Development: The Search of a Basic Need Yardstick”, World Development.

Inbar, E., (2011:1), “The Deterioration in Israeli-Turkish Relations and its International Ramifications”, The Begin Sadat Center for Strategic Studies, Bar-Ilan University, Mideast Security and Policy Studies.

Kapopoulos, P. & Lazaretou, S. (1993:73-86), "Modeling the demand for Greek defence expenditure": An error correction approach. *Cyprus Journal of Economics*.

Kennedy G., (1983:50-51), "*Defence Economics*", G. Duckworth and Corporation Publisher, London.

Kimball D. & Collina T., (2012), "Nuclear Weapons": Who has What at a Glance, Arms Control Association

Διαθέσιμο στο:

<https://www.armscontrol.org/factsheets/Nuclearweaponswhohaswhat>

Koen, A., (1998:187-212), "Israel and the Bomb", New York: Columbia University Press.

Kumar G., [2017: 62(4), 647-654], "Countries Military Expenditures": Definitions and Determinants. *Economic Affairs*.

Mavridis, S., [2018:7(1), 9], "Greece's Economic and Social Transformation 2008– 2017". *Social Sciences*.

Migdalovitz, C., (2010), "Israel's Blockade of Gaza, the Mavi Marmara Incident and Its Aftermath", Congressional Research Service.

Διαθέσιμο στο:

<http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/R41275.pdf>

Ocal, N., [2002:13(5), 405-416], "Asymmetric effects of military expenditure between Turkey and Greece". *Defence and Peace Economics*.

Palavenis D., (2019), "Israel defense industry, what we can learn from it?"

Διαθέσιμο στο:

<https://ecpr.eu/Filestore/paperproposal/5757d37f-12fa-4e39-ad5c-fd1074d6a683.pdf>

Ploumis, M., (2018:95-111), "A New Way Forward: Rebalancing the US Security Cooperation with Greece in a Fast Changing Geostrategic Environment". *Applied Finance and Accounting*.

Ploumis, M., (2017:15(2)), "Hellenic defence industrial base in the era of economic crisis". *South-Eastern Europe Journal of Economics*.

Pryor F., (1968), *Public Expenditure in Communist and Capitalist Nations*, George Allen and Unwin Publisher, London.

Russett B., (1970), "*What Price Vigilance? The Burdens of National Defense*", Yale University Press, New Haven, Connecticut.

Şahin, H. & Özsoy, O. [2008:19(3), 209-216], "Arms race between Greece and Turkey": a Markov switching approach. *Defence and Peace Economics*.

Sandler T. & Hartley K., (1995:73), *“The Economics of Defense”*, Cambridge University Press, London.

Shoghig, M., (2007), *“Israel’s Security Doctrine Between the Thirst for Exceptionalism and Demands for Normalcy”*, Central European Journal of International and Security Studies.

Techau J., (2015), “The Politics of 2 Percent: NATO and the Security Vacuum in Europe”.

Διαθέσιμο από:

<https://carnegieeurope.eu/2015/09/02/politics-of-2-percent-nato-and-security-vacuum-in-europe-pub-61139>

Yildirim, J. & Sezgin, S., & Öcal, N. [2005:16(4), 283-295], “Military expenditure and economic growth in Middle Eastern countries”: a dynamic panel data analysis. *Defence and Peace Economics*.

Wallace M., (1979:3-16), “Arms Races and Escalation: Some New Evidence”, *Journal of Conflict Resolution*.

Wallace M., (1982:37-56), “Armaments and Escalation: Two Competing Hypotheses”, *International Studies Quarterly*.

Waszkiewicz, G., [2016:51(1), 33-46], “Drivers of Greek and Turkish defense spending”. *International Journal of Management and Economics*.

Ιστοσελίδες

www.aa.com.tr, (2017), “Turkey signs deal to produce 4 corvettes with Pakistan”.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkey-signs-deal-to-produce-4-corvettes-with-pakistan/815631>

www.amynagr.blogspot.com, (2019), “Σύγκριση Δυνατοτήτων Όλμων Πεζικού”.

Διαθέσιμο στο:

<https://amynagr.blogspot.com/2019/05/mortar-comparisson.html>

www.armedforces.eu, (2020), “Compare armored fighting vehicles”.

Διαθέσιμο στο:

https://armedforces.eu/compare/armored_M113_vs_FNSS_ACV-15

www.capital.gr, (2020), “Πώληση της ΕΛΒΟ στους Ισραηλινούς”.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.capital.gr/epixeiriseis/3483310/-kleidose-i-polisi-tis-elbo-stous-israilinous>

www.constituteproject.org, (2020), “Israel's Constitution of 1958 with Amendments through 2013”.

Διαθέσιμο στο:

https://www.constituteproject.org/constitution/Israel_2013.pdf?lang=en

www.defensenews.com, (2015), “Turkey Advances Indigenous Missile Programs”.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.defensenews.com/land/2015/07/18/turkey-advances-indigenous-missile-programs/>

www.data.worldbank.org, (2020), “GDP (current US\$) - Israel, Netherlands”, “GDP per capita (constant 2010 US\$) - Israel, Netherlands”, “Research and development expenditure (% of GDP) – Israel”, “GDP (current US\$) - Greece, Israel”.

Διαθέσιμο στο:

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=IL-NL>

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD?locations=IL-NL>

<https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS?locations=IL>

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=GR-IL>

DCAF, (2006), “Parliament’s role in Defence Budgeting”.

Διαθέσιμο στο:

https://www.files.ethz.ch/isn/25141/bg_defence_budgeting.pdf

www.ellinikos-stratos.com, (2020), “Υποβρύχια ΠΟΣΕΙΔΩΝ/ΓΛΑΥΚΟΣ”, “Φρεγάτα ΕΛΛΗ”, “Αεροσκάφη P-3B Orion”, “Εξοπλιστικό Στρατού Ξηράς”,

“Εξοπλιστικό Πολεμικού Ναυτικού”, “Εξοπλιστικό Πρόγραμμα Αεροπορίας”, “Θωρακισμένο Όχημα M1117”, “UAV Heron”

Διαθέσιμο στο:

<http://www.ellinikos-stratos.com/naytiko/type209.asp>
<http://www.ellinikos-stratos.com/naytiko/standard.asp>
<http://www.ellinikos-stratos.com/naytiko/p-3b.asp>
<http://www.ellinikos-stratos.com/stratos/eksoplistika.asp>
<http://www.ellinikos-stratos.com/naytiko/eksoplistika.asp>
<http://www.ellinikos-stratos.com/aeroporia/eksoplistika.asp>
<http://www.ellinikos-stratos.com/stratos/m1117.asp>
<http://www.ellinikos-stratos.com/naytiko/heron.asp>

www.fas.org, (2020), “U.S Foreign Aid to Israel”.

Διαθέσιμο στο:

<https://fas.org/sqp/crs/mideast/RL33222.pdf>

www.gdaee.mil.gr, (2020), “Hellenic Defence Industries Catalogue 2020”, “Εθνική Αμυντική και Βιομηχανική Στρατηγική”, “6η Σύσκεψη Ομάδας Εργασίας Αμυντικής Βιομηχανικής Συνεργασίας και Εξαγωγών Ελλάδας-Ισραήλ”.

Διαθέσιμο στο:

http://www.gdaee.mil.gr/sites/default/files/2020-05/HELDIC_2020_0.pdf
<http://www.gdaee.mil.gr/sites/default/files/EABS.pdf>
<http://www.gdaee.mil.gr/gdaeeanakoinoseis-gdaee/6i-syskepsi-omadas-ergasias-amyntikis-biomihanikis-synergasias-kai-exagogon>

www.globalsecurity.org, (2020), “Strategic Doctrine”.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.globalsecurity.org/wmd/world/israel/doctrine.htm>

www.gr-news.de, (2018), “Η ένταση μεταξύ Ελλάδας-Τουρκίας και τα απόρρητα έγγραφα της CIA”.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.gr-news.de/entasi-metaksy-elladas-tourkias-kai-aporrita-engrafatis-cia/>

ΠΟΛΕΜΙΚΗ ΑΕΡΟΠΟΡΙΑ, (2020), “Οπλοστάσιο”.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.haf.gr/arsenal/>.

ΠΟΛΕΜΙΚΟ ΝΑΥΤΙΚΟ, (2020), “Ο Στόλος μας”, “Υποβρύχια ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΗΣ”.

Διαθέσιμο στο:

<http://www.hellenicnavy.gr/el/o-stolos-mas.html>.
<https://www.hellenicnavy.gr/el/istoria/77-gr/monades/upovrixia/typou-pananikolis>

www.iiss.org, (2020), “The Military Balance”.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.iiss.org/publications/the-military-balance/military-balance-2020-book>

www.jewishvirtuallibrary.org, (2020), “U.S.-Israel Relations: A Special Alliance”.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.jewishvirtuallibrary.org/u-s-israel-a-special-alliance>

www.kathimerini.gr, (2020), “Το τελευταίο χαρτί της αμυντικής βιομηχανίας”.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.kathimerini.gr/economy/561085045/to-teleytaio-charti-tis-amyntikis-viomichanias/>

www.kodiko.gr, (2020), “Διακρατικές Συμφωνίες Ελλάδας-Ισραήλ”

Διαθέσιμο στο:

https://www.kodiko.gr/nomothesia/diakratikes_symfonies#country87

www.liberal.gr, (2020), “Οι γυναίκες στον ισραηλινό στρατό”.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.liberal.gr/apopsi/oi-gunaiques-ston-israilino-strato/323272>

www.mfa.gov.il, (2013), “Νόμος περί Υποχρεωτικής Στρατιωτικής Θητείας στο Ισραήλ”.

Διαθέσιμο στο:

<https://mfa.gov.il/mfa/mfa-archive/1980-1989/pages/defence%20service%20law%20consolidated%20version--%205746-1.aspx>

www.military-today.com, (2020), “Leopard 2A6”, “Boeing AH-64A Apache”, “Khan”, “S-400 Triumph”, “T-122 Sakarya”, “T-155 Firtina”, “T-129”.

Διαθέσιμο στο:

http://www.military-today.com/tanks/leopard_2a6.htm

http://www.military-today.com/helicopters/boeing_ah_64a_apache.htm

<http://www.military-today.com/missiles/khan.htm>

http://www.military-today.com/missiles/s400_triumph.htm

http://www.military-today.com/artillery/t122_sakarya.htm

http://www.military-today.com/artillery/t155_firtina.htm

<http://www.military-today.com/helicopters/t129.htm>

www.newpost.gr, (2018), “Υπογράφηκε το πρόγραμμα αμυντικής συνεργασίας Ελλάδας-Ισραήλ για το 2019”.

Διαθέσιμο στο:

<https://newpost.gr/amyna/5c12ad6b358519ff2bdbca60/ypograftike-to-programma-amyntikis-synergasias-elladas-israil-gia-to-2019>

www.onalert.gr, (2019), “Αυλαία για τη BlueFlag 2019–Ελληνικά F-16 συνεργάστηκαν με stealth F-35”.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.onalert.gr/kosmos/aylaia-gia-ti-blue-flag-2019-ellinika-f-16-synergastikan-me-stealth-f-35-pics-vid/368445/>

www.repositorio.cepal.org, (2005), “Methodology for the comparison of military expenditures”.

Διαθέσιμο στο:

https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/3544/1/S2005023_en.pdf

www.sipri.org, (2020) “Military expenditure,” International Arms Transfers”, “Government and industry data on the financial value of national arms exports”.

Διαθέσιμο στο:

[Data for all countries 1949–2019 \(excel spreadsheet\)](#)

https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-03/fs_1903_at_2018.pdf

https://www.sipri.org/sites/default/files/current_USD.xlsx

www.spiegel.de, (2014), “Israel's War Business”.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.spiegel.de/international/world/defense-industry-the-business-of-war-in-israel-a-988245.html>

www.stm.com, (2020), “Drones για επιθέσεις «καμικάζι» υπό την επωνυμία τουρκικών εταιρειών”

Διαθέσιμο στο:

<https://www.stm.com.tr/tr>

www.tovima.gr, (2020 & 2019), “Εγκρίθηκε η αμυντική συμφωνία Ελλάδας-Ισραήλ για το 2020”, “Ελλάδα – Ισραήλ : Η αμυντική συνεργασία παίρνει σάρκα και οστά”.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.tovima.gr/2020/07/07/politics/vouli-egkrithike-i-amyntiki-symfonia-elladas-israil/>

<https://www.tovima.gr/2019/11/04/politics/ellada-israil-i-amyntiki-synergasia-pairnei-sarka-kai-osta/>

www.turkishnavy.net, (2015), “Turkish LPD Project Reached Important Milestone”.

Διαθέσιμο στο:

<https://turkishnavy.net/tag/lpd/>

www.upi.com, (2012), “Israel's now one of top arms exporters”.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.upi.com/Defense-News/2012/09/18/Israels-now-one-of-top-arms-exporters/35031347995154/?ur3=1>

www.weaponsystems.net , (2020), “155mm Panter”.

Διαθέσιμο στο:

<https://weaponsystems.net/system/924-155mm+Panter>

www.weforum.org, (2020), “These countries spend the most on research and development”.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.weforum.org/agenda/2020/11/countries-spending-research-development-gdp/>

www.wri-irg.org, (1998), "Country report and updates: Israel".

Διαθέσιμο στο:

https://www.wri-irg.org/en/programmes/world_survey/country_report/en/Israel